

STICHTING KRITISCH FAUNABEHEER

Jaargang 17 Nummer 4 december 1992

argus

DE STEM VAN
SPRAKELOZE WILDE DIEREN

Colofon

ISSN 0166-5073 Argus is het kwartaaltijdschrift van de Stichting Kritisch Faunabeheer, Amsteldijk-Noord 135, 1183 TJ Amstelveen, Telefoon (020) 6 41 07 98. Argus wordt toegestuurd aan donateurs die minstens f 30,- per jaar betalen via Postbanknummer 352 21 88 te 's-Graveland. Sympathisanten betalen minstens f 10,- per jaar en ontvangen jaarlijks de SKF-Nieuwsbrief. Indien u de Stichting Kritisch Faunabeheer testamentair wenst te gedenken, wordt u verzocht contact op te nemen met de penningmeester.

Redactie Roelof de Beer, Ben de Bruin, Ton Ebben, Pauline de Jong, Wim Voortman

Redactieadres Ben de Bruin, Teijlingerlaan 33, 2171 CC Sassenheim, Telefoon (02522) 1 46 58

Fotoredactie Pieter Elbers, Fons Bergerstraat 8, 5913 SJ Venlo, Telefoon (077) 51 80 37

Vormgeving Rob Busser

Druk Thieme, Zutphen

Donateursadministratie Postbus 150, 6870 AD Renkum

Doelstelling De Stichting Kritisch Faunabeheer is een landelijke organisatie. Haar doel is een ethisch en wetenschappelijk verantwoord faunabeheer. De Stichting Kritisch Faunabeheer tracht haar doel te bereiken door het bepleiten van verbetering in de wetgeving, het propageren van milieuvriendelijke beheersmaatregelen, het stimuleren van onderzoek en het kenbaar maken van onderzoeksresultaten aan beleidsinstanties en publiek.

Bestuur I. v.d. Abeele, R. Boeve-Bant, J.B. de Bruin, M.A. Brunt, G.A. Ellenbroek, A.P. de Jong, H. Niesen, J.W.G. Pfeiffer, H. Pluijmakers, J. Poeder, R. Stockmann, S.H.D. Voss, J. Webbink

Adviseurs A.J. Cnoop Koopmans, C.A.W.M. Ligtoet, P. Rigterink, G. Udo

Secretariaat SKF Mw. A. P. de Jong, Amsteldijk-Noord 135, 1183 TJ Amstelveen, Telefoon (020) 6 41 07 98

Penningmeester Mw. R. Boeve-Bant, Postbus 76, 1243 ZH 's-Graveland, Telefoon (02945) 13 19

Regiogroep Limburg Postbus 27, 6114 ZG Susteren, Telefoon (04499) 28 48

Knipselkrant Zes keer per jaar verschijnt de SKF-knipselkrant, een bloemlezing van de in de Nederlandse pers verschenen artikelen over jacht en faunabeheer. U kunt zich abonneren door overmaking van f 15,- per jaar op Postbanknummer 011 60 72 t.n.v. donateursadministratie SKF te Renkum, onder vermelding van 'Knipselkrant'. Voor de krant bestemde knipsels kunnen worden gestuurd naar: SKF-knipselarchief, Olieslagershorst 103, 7328 NM Apeldoorn.

Inhoud

3 H. Niesen: De mens achter de jager Zijn er bepaalde eigenschappen of deformaties die men kan verwachten in de persoonlijkheidsstructuur van iedere jager aan te treffen? Zo ja, welke (dis)kwalificaties zijn hiervan het gevolg?

4 R. Boeve: 'Het leven wordt duurder..'

Mededeling van de penningmeester betreffende minimum-bijdragen voor 1993.

4 C. Smeenk & M. Addink: De bruinvis nader

onderzocht De oorzaken van de achteruitgang van de bruinvis zijn niet bekend. In laboratoriumomstandigheden zijn bruinvissen niet met succes te onderzoeken. Welk onderzoek vindt de komende tijd plaats aan in zee levende dieren? - *Zie ook de oproep.*

8 J. Ferwerda: De lotgevallen van de otter in

Nederland I Zo'n halve eeuw geleden was de otter een 'schadelijk gedierte', dat bestreden diende te worden. Hoe hebben we hem inmiddels tot de grens van uitsterven gedreven?

12 T. Verstrael m.m.v. J. Eulderink: Op de bres voor

takahe, kakapo en lotgenoten Het optreden van de mens in Nieuw-Zeeland is een schoolvoorbeeld van flora- en faunavervalsing, waar alle Nederlandse natuurmishandeling bij in het niet verzinkt. Toch kan het zijn nut hebben de situaties in beide landen eens naast elkaar te leggen.

17 A.J. Cnoop Koopmans: Mag de natuur zelf even?

Gedachten, bij een vergadering van de Vereniging tot Behoud van het Veluws Hert, over het beleid t.a.v. van de nieuwe hertenpopulatie in het Oostvaardersplassengebied.

19 Opkomst Jaarvergadering SKF 1992.

20 Van het front De populatie Meinwegzwijnen

voorlopig veiliggesteld. Zoeken naar een oplossing voor de dieren van het Sluftermeer op de Maasvlakte.

21 Kort nieuws De nieuwe Stichting Knobbelzwanen-Platform (SKP). - *Zie ook de oproep.*

22 Op dezelfde lijn De NJN en natuurbescherming.

23 Boekbespreking

NAAR EEN MOREEL EN
WETENSCHAPPELIJK FAUNABEHEER

De mens achter de jager

Harm Niesen

Inderdaad, de mens achter de jager... Daar hebben we het eigenlijk nooit over. Met kracht van wetenschappelijk verantwoorde argumenten probeert de Stichting Kritisch Faunabeheer nu al jaren verandering te brengen in het beheer van de wilde fauna en dat lukt maar zeer matig. Sommige delen van de samenleving bereiken we nauwelijks. Heel veel mensen zullen zich niet bewust zijn van de schandalige manier waarop jagers de fauna denken te mogen 'beheren'. Daar staat tegenover, dat men zich dit in agrarische kringen wel degelijk bewust is, maar het de normaalste zaak van de wereld vindt. Alleen op basis van argumenten zullen we het gelijk dat we hebben, dan ook wel nooit krijgen. Daar is meer voor nodig; we leven nu eenmaal niet in een ideale samenleving. Dingen als politieke macht, financiële middelen en vriendjespolitiek spelen een niet te onderschatten rol en zijn moeilijk effectief te bestrijden.

Ondanks pogingen van de tegenstanders, om ons consequent af te schilderen als een agressief actiegroepje, is ons optreden nooit gekenmerkt door agressie. De redelijkheid van de argumenten en fatsoen hebben altijd op de eerste plaats gestaan. Daarentegen zijn wij geregeld geconfronteerd met agressie van jagerszijde. Het aantal gevallen van persoonlijke bedreiging en vernieling van persoonlijk eigendom is zo groot, dat het geen toeval meer kan zijn. Misschien is het wel aardig daarom eens wat beter te kijken naar aard en karakter van de jagers.

Nu zijn er natuurlijk vele soorten jagers, maar als ze niet toevallig buitensporig dom en onwetend zijn, moeten er toch een paar voorwaarden zijn waaraan het gros van hen voldoet. Anders is niet te verklaren dat zij hun milieu-verpestende en natuurvernietigende hobby blijven uitoefenen, terwijl tot in supermarkten en garagebedrijven de groene gedachte doordringt. Zelf laten zij zich er graag op voorstaan een nog enigszins natuurlijk leven te leiden en misschien zit daar toch wel iets in. Het merendeel van de

jagers beschikt in ieder geval over een primitieve geest. Dat uit zich niet alleen in de hang naar uiterlijk vertoon van macht. Kleding, vervoermiddelen en zelfs honden moeten bijdragen tot de versterking van het machobeeld van de jager. Over de macht en de symbolische functies van het geweer hoeven we niet verder uit te weiden.

Belangrijk is wel, dat ook de geschoten dieren een belangrijke functie hebben bij de verhoging van de macho-status. Niet voor niets weigeren jagers om op voor hen oninteressante soorten als meeuwen of ratten te jagen, terwijl ze dat, als ze zich aan hun eigen uitspraken over verantwoord faunabeheer en de onmisbaarheid van de jacht daarbij zouden houden, wel verplicht zouden zijn. Grote en 'gevaarlijke' diersoorten, daar gaat hun aandacht naar uit. Zelfs de manier waarop het dier is geschoten is daarbij van het grootste belang: de weidelijksheidsregels zijn uitsluitend met het oog daarop ontstaan, en niet ter bescherming van de bejaagde diersoorten. Niet de eenvoudigste of meest doeltreffende manier van bemachtigen wordt beoefend, maar de 'sportiefste' en meest spectaculaire vormen van jacht met vuurwapens.

Agressief en primair reageren zit de echte jager in het bloed. De onmiddellijke dreiging van lichamelijk geweld die bij een confrontatie met jagers steeds weer ontstaat, is geen toeval. Het is een voor hen vanzelfsprekende manier van omgaan met een situatie die hun niet bevalt. Niet echt iets om trots op te zijn dus.

Daarom moet er in ieder geval één ding duidelijk zijn, als de vraag gesteld wordt, wie eventueel in aanmerking zou kunnen komen om met het geweer in de hand regulerend op te treden in de natuur. *Jagers niet*, omdat ze de kennis en opleiding missen om situaties te kunnen beoordelen; jachtcursussen voldoen in geen enkel opzicht aan de eisen die voor natuurbeheer noodzakelijk zijn. *Jagers niet*, omdat ze bij de jachtbuit direct belang hebben. *Jagers vooral niet*, omdat ze op die manier een uitlaatklep proberen te vinden voor een aantal van de meest kwalijke menselijke trekjes.

Zeker, het is mogelijk dat het afschaffen van de jacht betekent dat er meer klinieken voor gefrustreerden en gestoorde gebouwd zullen moeten worden. Dat moet een beschaafd land er dan maar voor over hebben!

...niet toevallig
buitensporig dom
en onwetend? (foto:
Jan van Dieren)

'Het leven wordt duurder...'

...is een uitspraak die u bekend zal voorkomen. Het is ook een impliciet of expliciet aanwezig argument bij elke onderhandeling over lonen of prijzen. Weliswaar bestaat SKF bij de gratie van de inzet van onbezoldigde vrijwilligers, toch ziet ook de Stichting dat allerlei dingen die nu eenmaal betaald moeten worden, in prijs omhooggaan. Desondanks willen wij onze broodnodige activiteiten ter verdediging van de wilde fauna minstens op het bestaande peil voortzetten. Dus komen wij nu en dan voor de onvermijdelijke beslissing te staan, dat de minimumdonatie omhoog moet. Dat is nu, voor het eerst sinds 1988, het geval.

Het Bestuur heeft onlangs de volgende jaarbedragen voor 1993 vastgesteld:

donateur

- betaalt minimaal fl. 30,- (meer is altijd zeer welkom!);

- ontvangt viermaal per jaar het tijdschrift Argus.

sympathisant (nieuw)

- betaalt minimaal fl. 10,- (meer blijft welkom!);

- ontvangt eenmaal per jaar onze

Nieuwsbrief (nieuw).

abonnee Knipselkrant

- betaalt het ongewijzigde bedrag van fl. 15,-;

- ontvangt zesmaal per jaar de

Knipselkrant.

Geef a.u.b. bij uw betaling aan of het om een donatie of een sympathisantenbijdrage en/of een abonnement op de Knipselkrant gaat.

Hartelijk dank voor uw onmisbare steun!

Rie Boeve,
penningmeester

HOE KAN DE ACHTERUITGANG WORDEN VERKLAARD?

De bruinvis nader onderzocht

Chris Smeenk & Marjan Addink

*Vijfjarig onderzoek in internationaal verband moet
nieuwe gegevens opleveren.*

Vijf jaar geleden verscheen er in Argus een artikel over de bruinvis (*Phocoena phocoena*) in de Nederlandse wateren (Smeenk, 1987a). Daarin werd gezegd dat het er niet best voorstond met onze enige echt inheemse walvisachtige. Inmiddels is er een intensief onderzoek begonnen aan onze bruinvissen. Hieronder zetten wij in het kort uiteen wat we de komende jaren gaan doen.

Bruinvis en zeehond

Evenals de zeehond (*Phoca vitulina*), staat de bruinvis aan de top van de voedselpiramide in de Noordzee. De geschiedenis van de zeehond in onze wateren is bekend. Ook de bruinvis is in de jaren zestig bij ons sterk achteruitgegaan. De oorzaken hiervan zijn niet bekend, maar worden meestal gezocht in een combinatie van drie factoren:

- 1) de vervuiling van de kustwateren met vooral PCB's,
- 2) overbevissing, waarbij in eerste instantie aan de haring wordt gedacht, en
- 3) het verdrinken van grote aantallen bruinvissen in netten, waarbij vooral het zogenaamde staand want¹⁾ veel slachtoffers maakt.

Aan de zeehond is reeds vele jaren lang intensief onderzoek verricht, onder leiding van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (thans Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek IBN-DLO). Daardoor weten wij dat bij deze soort de vervuiling met PCB's de hoofdrol in de achteruitgang heeft gespeeld. Het 'voordeel' van de zeehond is, dat deze voor zijn voortplanting gebonden is aan land (bij ons zandplaten) en dat de dieren 's zomers vrij gemakkelijk zijn waar te nemen en te tellen. Bovendien kan men zeehonden uitstekend in gevangenschap houden, waardoor allerlei experimenteel onderzoek mogelijk is. Wat dat betreft, is de bruinvis een veel 'moeilijker' soort.

Bruinvissen leven permanent in zee, de meeste ver uit onze kust. Ze zijn niet gemakkelijk te zien, laat staan dat men hun gedrag zou kunnen bestuderen. Het houden van bruinvissen onder experimentele omstandigheden kunnen we ook vergeten; het is slechts weinigen gelukt deze nerveuze dieren langere tijd in goede conditie te houden. Aan allerlei proeven met bruinvissen in gevangenschap valt dan ook niet te denken.

Onderzoek aan de bruinvis

Toch is nader onderzoek aan de bruinvis noodzakelijk. We kunnen nu wel beweren dat dit of dat de oorzaak van zijn achteruitgang is geweest, maar vermoedens blijven vermoedens en hebben geen kracht van bewijs. Wij moeten bovendien bedenken, dat we de bevindingen van het zeehondenonderzoek beslist niet zonder meer mogen toepassen op de bruinvis, ondanks de enigszins vergelijkbare ecologische positie van de twee soorten. Bruinvissen zijn totaal anders gebouwd en hebben een volstrekt andere levenswijze en fysiologie dan zeehonden. Het is dan ook waarschijnlijk dat bruinvissen en zeehonden op bepaalde milieufactoren verschillend zullen reageren.

Gelukkig is er de laatste jaren veel belangstelling voor de bruinvis ontstaan, vooral in de landen rond de Noordzee. Baanbrekend werk is verricht door de Deense onderzoekers Carl Kinze en Thomas Sørensen. Zij hebben de bruinvis in de Deense wateren onderzocht, vooral in het Kattegat en de zeestraten tussen de eilanden. Inmiddels is er ook onderzoek op gang gekomen in Groot-Brittannië, Noorwegen, Zweden en Duitsland. Het spreekt vanzelf dat Nederland niet achter mocht blijven. Per slot van rekening is het de bruinvispopulatie van de zuidelijke

*Bruinvis, gestrand
Wassenaarse Slag,
10 februari 1988.
Het dier heeft vele
littkens op de huid,
(foto: E. Hüge,
Staatsbosbeheer
Wassenaar)*

Noordzee, dus van ons land en Zuid-Engeland, die, naar we aannemen, de grootste klappen heeft gekregen. Helaas beschikken we niet over betrouwbare schattingen van de oorspronkelijke en huidige aantallen bruinvissen in dit gebied. In het noorden van de Noordzee staat het er met de soort over het algemeen beter voor, al is er thans ook bij Schotland en Shetland sprake van een teruggang. In de Oostzee is het met de bruinvis zeer slecht gesteld. Zie voor nadere bijzonderheden over de bruinvis in de Noordzee de artikelen van Smeenk (1987b), Camphuysen (1991a, b) en het boekje van Kremer & Maywald (1991).

Onderzoek in Nederland

In 1990 hebben wij een plan opgesteld voor nader onderzoek aan de bruinvis in onze wateren. Dit is gunstig ontvangen en sinds augustus 1991 heeft de tweede auteur een bijna volledige baan aan dit onderzoek, dat wordt uitgevoerd op het Nationaal Natuurhistorisch Museum (Rijksmuseum van Natuurlijke Historie) te Leiden. Het project gaat vijf jaar duren; de voornaamste subsidiegever is de Dienst

Getijdewateren van Rijkswaterstaat, gevolgd door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Het behoeft geen betoog, dat wij nauw samenwerken met de ploegen in Denemarken, Duitsland en Groot-Brittannië. Wil je echt verder komen met een dergelijk onderzoek, dan is geïsoleerd werken er niet meer bij: de verschillende aspecten van het werk moeten internationaal goed op elkaar afgestemd zijn. Alleen zo kunnen we misschien de belangrijkste stukken van de legpuzzel aan elkaar passen, waarvoor de bruinvis in de Noordzee ons stelt.

Voor onderzoek aan de bruinvis hebben wij dieren nodig. Hoe komen we aan ons studiemateriaal? Er zijn in principe drie bronnen waaruit we kunnen putten:

- 1) waarnemingen/tellingen van bruinvissen op zee,
- 2) gestrande dieren, en
- 3) bruinvissen die door vissers als bijvangst worden aangevoerd.

Elk van deze bronnen is belangrijk, want elk levert bepaalde gegevens die niet op andere wijze zijn te verkrijgen. Verder moeten we nogal wat weten over allerlei ecologische omstandig-

heden in de Noordzee, zoals de stand van een aantal vissoorten, de watertemperatuur, het stromingspatroon, de vervuiling enzovoorts, en de mate waarin die factoren in de loop van deze eeuw zijn veranderd. Niet alle achteruitgang in de natuur is namelijk aan menselijke invloed te wijten: er zijn ook tal van natuurlijke schommelingen. Wij moeten proberen de natuurlijke en de door de mens veroorzaakte processen te ontwarren, waar dat mogelijk is.

Wat gaan we doen?

Ons onderzoek is vooral gericht op de gestrande bruinvissen. Sinds jaar en dag is het Leidse museum de plaats waar meldingen van aangespoelde walvisachtigen worden verzameld en verwerkt: zie de overzichten van gestrande walvisachtigen die elke drie jaar in het tijdschrift *Lutra* verschijnen. Zo veel mogelijk dieren worden geborgen en onderzocht. Wij werken daarbij samen met vele instellingen en personen die de vondsten aan ons doorgeven en de dieren van het strand halen; de twee zeehondencentra in ons land verdienen hier speciale vermelding. Ons programma behelst

Bruinvis nabij Cape Clear, Ierland, (foto: G. Dumay)

Het zeewater klievende bruinvis, gezien vanaf een schip, (foto: M. Tasker)

een aantal vragen:

- Hoe ziek zijn de aangespoelde dieren?

Dat een kerngezonde bruinvis niet op het strand terecht komt, zal duidelijk zijn. Wij vinden per definitie oude, zieke of verongelukte dieren. Een dierenarts/patholoog voert een grondige sectie uit op elke bruinvis die nog vers genoeg is. Een groot aantal weefsel-, bacterie- en virusmonsters wordt nader onderzocht in andere laboratoria.

- Hoe is de voortplantingstoestand? In de meeste gevallen kunnen we bepalen of een bruinvis al geslachtsrijp is. Bij de mannetjes kunnen we bovendien zien of het dier seksueel actief is; bij een wijfje vormt het aantal littekens op het ovarium een aanwijzing hoeveel jongen ze bij benadering heeft gekregen.

- Hoe oud is het dier? Aan de hand van een tandcoupe kunnen we de exacte leeftijd van een bruinvis (laten) bepalen. De leeftijd is een essentieel gegeven; leeftijd en voortplantingstoestand samen zeggen ons iets over de voortplantingsgeschiedenis van de dieren die wij in handen krijgen, bijvoorbeeld: op welke leeftijd krijgt een wijfje haar eerste jong? Krijgt ze elk jaar een jong of zit er meer tijd tussen? - Waaruit bestaat het vomsediel?

Hoewel de maag van veel aangespoelde bruinvissen leeg is, vinden we bij een flink aantal exemplaren nog visresten. Deze bestaan vooral uit de gehoorsteentjes (otolieten), die door het maagzuur van de bruinvis veel minder snel worden afgebroken dan het skelet. Aan de hand van de otolieten kan de vis worden gedetermineerd.

- Hoe staat het met de vervuiling? Wij hebben gekozen voor onderzoek naar PCB's en verwante stoffen, gezien de schadelijke invloed ervan die voor een aantal zeezoogdieren is geconstateerd of wordt vermoed. De gegevens over leeftijd, voortplanting, gezondheidstoestand en vervuiling geven met elkaar uiteindelijk wellicht een beeld van de invloed van deze stoffen op de voortplanting en de werking van het afweersysteem. Het is dan ook van het grootste belang dat elke bruinvis op deze 'geïntegreerde' wijze wordt onderzocht; aan een op zichzelf staand PCB-monster zonder al die andere gegevens hebben we weinig of niets.

Analyse van strandingsgegevens

Dan is er nog de nadere analyse van de strandingsgegevens uit deze eeuw. Na de eerste publikatie hierover van Smeenk (1987b) hebben Addink en

Smeenk (1989) de gegevens over de jaren 1970-1987 uitvoeriger onder de loep genomen. Hieruit blijkt dat de bruinvisstrandingen bepaald niet regelmatig over onze kust zijn verdeeld. Verreweg de meeste dieren komen aan in de noordelijke helft van ons land, met de hoogste aantallen op de kusten van de Waddeneilanden. Evenmin zijn de vondsten evenredig over het jaar verdeeld. De meeste dieren worden gemeld in het winterhalfjaar, tussen oktober en maart, en dit patroon herhaalt zich telkenjare. Dit is vooral opvallend, als men bedenkt dat het waarnemersnetwerk op de Waddeneilanden, en in heel Nederland in het winterhalfjaar, minder dicht is, waardoor ons in het noorden en in de winter naar verhouding meer dieren zullen ontgaan. Tenslotte vinden wij veel meer wijfjes dan mannetjes op onze kust, behalve in de zomermaanden juli tot september, wanneer de verhouding gelijk is. Kortom, er lijkt een ingewikkelde regelmaat in het strandingspatroon te zitten, waarvoor we nog geen verklaring hebben.

De laatste jaren hebben wij naarstig gezocht naar oude strandingsgegevens. Er zijn daardoor enkele archieven en dagboeken aan het licht gekomen, waarin voor bepaalde delen van de kust de aantallen bruinvissen staan vermeld die de waarnemer in een zekere periode vond. Als deze gegevens statistisch te bewerken zijn, geeft dat ons een basis om de situatie van vroeger en nu met elkaar te vergelijken, althans voor de betreffende kustgedeelten.

Integratie van gegevens

Het is de bedoeling al onze bevindingen uiteindelijk te integreren met de resultaten van ander onderzoek. Wij denken hierbij vooral aan de gegevens die de veldwaarnemingen en tellingen van bruinvissen opleveren. Deze worden uitgevoerd door Rijkswaterstaat (Baptist, 1987), het NIOZ op Texel en de Nederlandse Zeevogelgroep (zie het tijdschrift Sula). Veldwaarnemingen en strandingsgegevens vullen elkaar aan. De verdeling in ruimte en tijd van deze door anderen gedane bruinviswaarnemingen lijkt goed overeen te komen met het patroon dat wij vinden. Camphuysen (1991a, b) constateert op grond van de waarnemingen van de laatste jaren een toename van de bruinvis in de Nederlandse wateren. Het lijkt erop dat ook het aantal strandingen geleidelijk aan

toeneemt. Dat zou te verklaren zijn, als de aantallen gestrande dieren inderdaad een zekere afspiegeling zouden vormen van de bruinvispopulatie voor onze kust (Smeenk, 1991). Of deze tendens zal doorzetten, moeten we afwachten; we hopen het van harte.

Over de bijvangsten van bruinvissen in Nederlandse wateren is helaas weinig te melden. Het RIVO²⁾ doet onderzoek naar dit aspect. De problemen op dit gebied doen zich waarschijnlijk vooral voor in het noorden van de Noordzee. Daar we uit strandingsgegevens toch een wat eenzijdig beeld van de populatie krijgen (alleen de zieke dieren), zouden monsters uit andere bron, zoals bijvangsten, goed controlemateriaal vormen. Misschien dat er over enkele jaren meer te zeggen valt over dit onderwerp. Maar dat geldt uiteraard ook voor ons eigen onderzoek. We zijn voorlopig hard aan het werk.

¹⁾ staand want = aan drijvers verticaal opgehangen, aan de onderzijde verankerde en met boeien gemarkeerde warnetten t.b.v. de zgn. wrakvisserij: aangebracht rondom scheepswrakken, waarin gewoonlijk veel vis voorkomt (evenals fuiken veel gebruikt in Deense wateren).

²⁾ Rijksinstituut voor Visserijonderzoek

Literatuur

Addink, M. & C. Smeenk, 1989. Stranding records of the harbour porpoise (*Phocoena phocoena*) in the Netherlands: 1970-1987:111-114. In: P.G.H. Evans & C. Smeenk (eds.), European research on cetaceans -3. - *Proceedings of the third annual conference of the European Cetacean Society*, La Rochelle, France, 24-26 February 1989. Leiden.

Baptist, 1887. Waarnemingen van zeezoogdieren in de Nederlandse sector van de Noordzee. - *Lutra*, 30: 93-104.

Camphuysen, C.J., 1991a. Handleiding voor de determinatie van walvisachtigen (*Cetacea*) in de Noordzee. - *Huid en Haar*, 10: 2-14.

Camphuysen, C.J., 1991b. Het herkennen van de bruinvis (*Phocoena phocoena*) op zee. - *Huid en Haar*, W. Kremer 31-37, H. & A. Maywald, 1991. *Der Schweinswal in Nord- und Ostsee*: 1-89. Umweltstiftung WWF-Deutschland, Frankfurt/Main.

Smeenk, C., 1987a. De bruinvis in de Nederlandse wateren. - *Argus*, 12 (1): 9-12.

Smeenk, C., 1987b. The harbour porpoise *Phocoena phocoena* (L., 1758) in The Netherlands: stranding records and decline. - *Lutra*, 30: 77-90. ^

Smeenk, C., 1991. Loos alarm. Bruinvissterfte in Nederland. - *Zoogdier*, 2 (3): 23-24.

Oproep

Voor ons onderzoek aan gestrande walvisachtigen is het van belang dat elk dier zo spoedig mogelijk op een van de onderstaande telefoonnummers aan het museum wordt doorgegeven. Ook meldingen van rottende karkassen zijn welkom: vaak is daaraan nog van alles te zien. Het museum probeert steeds zoveel mogelijk exemplaren te bergen en nader te onderzoeken.

C. Smeenk of M.J. Addink
Nationaal Natuurhistorisch Museum
Postbus 9517
2300 RA Leiden
Telefoon (071) 14 38 44

De lotgevallen van de otter in Nederland

Joost Ferwerda

Deel I: 'Wat deed de otter de das om?'

Dit eerste van twee artikelen over de otter beschrijft het dier als oerbewoner van de Lage Landen, die door de moderne tijd voor te grote problemen werd geplaatst en verdween. Is er nog hoop op zijn terugkeer en voortbestaan?

Inleiding

'Ghy slockerigen otter!'.... Zo luidde vroeger het verwijt als we aan het schransen waren. En wanneer we onze dag niet hadden, dan konden we ook nog zo dom zijn, of scheel zien, of stinken als een otter. Als we dan ook nog onraad bespeurden en tegelijkertijd op een losse zool liepen, was er een otter 'in de weg' en 'in de laars'. Het zat ons die dag niet mee ofwel we waren aan het 'otteren'. In de taal kan de otter dus blijkbaar niet veel goed doen. In de vrije natuur trouwens ook niet...

Op 14 september 1988 werd op de A7 tussen Sneek en Joure, ter hoogte van Oudeweg, een visotter doodgereden. Het volwassen vrouwtjesdier, de trots van de plaatselijke preparateur, bevindt zich nu, in een vitrine, ten huize van Tjibbe de Jongh, veldwerker bij It Fryske Gea, de Friese natuurbeschermingsorganisatie. De laatste, dacht men. Ruim een half jaar later werd een otterkadaver aangetroffen in een fuik bij het plaatsje Oosterbierum in Friesland. En toen werd het stil.

Prehistorie en historie

De visotter (*Lutra lutra*) verschijnt vermoedelijk pas tijdens het Pleistoceen in Europa. Beter dateerbaar zijn de overblijfselen van otters uit het Atlanticum, zo'n 5000 jaar v. Chr. Uit een latere periode, ca. 3400 v. Chr., dateren otterresten die aangetroffen werden tussen de beenderen van huisdieren en jachtwild. De vindplaatsen lagen in het visrijke deltagebied van Maas, Rijn en IJssel in West-Nederland.

Weer later, in 1636 A.D., lezen we in het handschrift 'Jacht-Bedrijff' van houtvester Cornelis Jacobsz van Heenvliet het volgende over de otter:

'Is een gedierte twelck beijde op het landt en de water leeft, is seer schadelijck in de visscherijen. Onthouden zich in Hol-landt in de veenenende riedtachtige landen. Werden gejaeght ende gevangen met honden die otterhonden genoemd zijn, deze honden komen uijt Noort - Hollandt ende werden op de otterjacht geleert.'

Het dier is een culinair wonder: de rompsmaakt naar haas en de staart naar paling.

Vast staat dat de otter het toen al moeilijk had: enerzijds als gevolg van de aan de visserij toegebrachte schade, anderzijds door de pels die, vooral in de winter, zeer gezocht was als bont. Maar van uitsterven was nog geen sprake.

In 1862 meldt Hermann Schlegel, directeur van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden, dat de otter in alle waterrijke plaatsen voorkomt. Echter door intensieve vervolging wordt het dier steeds zeldzamer.

Opvallend is dat er na Schlegel nog maar weinig gepubliceerd wordt over de achteruitgang van de otterpopulatie. Behalve een groot aantal berichten van gevangen otters (gesteld in visserslatijn!) in de dagbladpers, zijn de

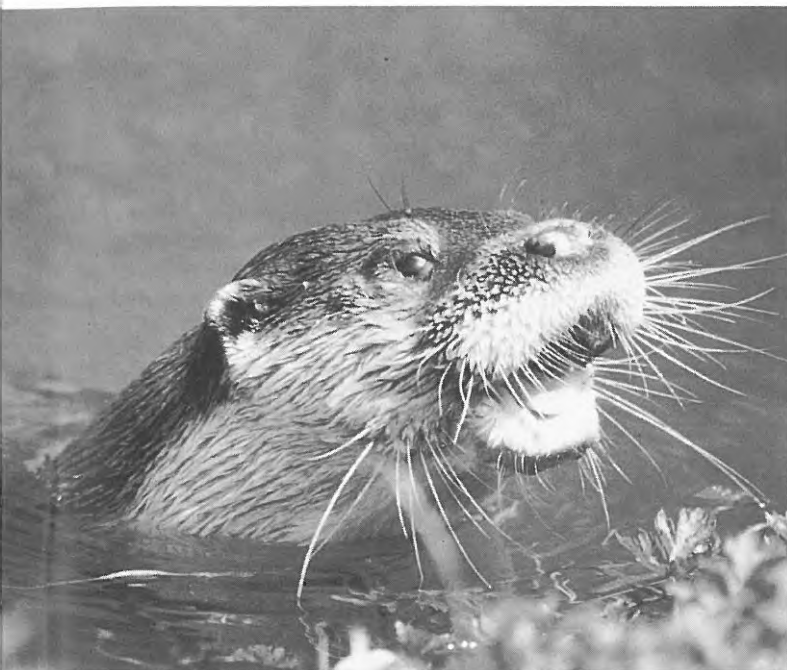
weinig otterbeschrijvingen nagenoeg allemaal afkomstig uit het blad 'De Nederlandse Jager' en betreffen onsmakelijke jachttaferelen.

Dan verschijnt in mei 1940, in het tijdschrift *De Levende Natuur*, een alarmerende artikelenreeks onder de titel: *De uitroeijing van den vischotter (Lutra lutra l.) in Nederland aanstaande*. Auteur is de bioloog G.A. Brouwer. Brouwer bindt de strijd aan met jagers, die soms vermomd zijn als leden van het gilde der bunzingjagers, en wetgevers, die beiderzijds de otter vogelvrij verklaard hebben. *'De jacht op de otter wordt bedreven,'* aldus Brouwer, *'door drie categorieën van personen, te weten de jachtopzieners, de vissers en de heterogene groep mannen die men steeds bij vorst en spoor-sneeuw met hun hondjes op pad ziet en die zich voor deze "jacht" van een otter-piek of knuppel bedienen.'*

De otter en de wet

Toch genoot de otter, in de tijd van Brouwer, een zekere wettelijke bescherming. Ingevolge art. 57 van de Jachtwet 1923 was de otter tot schadelijk 'gedierte' verklaard, zodat art. 54 in werking kon treden. Art. 54 bepaalde dat het opsporen, bemachtigen of doden van schadelijk 'gedierte' uitsluitend was toegestaan aan de gebruiker van gronden en wateren waarop of waarin zij voorkwamen. Als andere

De otter en de evolutie van het menselijk denken: 1923 - schadelijk gedierte; 1942 -jacht verboden; 1992 - vertwijfelde pogingen tot behoud en wederinvoering, (foto: Johan de Meester)

Otterhond, een van de vele gespecialiseerde jachthondtypen. (foto: Johan de Meester)

personen de jacht wilden beoefenen, dienden zij een schriftelijk bewijs van de gebruiker te bezitten. Het gebruik van de klem en het geweer was verboden, tenzij men een vergunning bezat.

Volgens Brouwer zag de praktijk er geheel anders uit. De aanhoudende stroom persberichten over gedode otters werd nagenoeg niet door de plaatselijke politie geverifieerd. Het kwam geregeld voor, zoals b.v. in december 1938 in Friesland, dat 'een onbezoldigd rijksveldwachter bij het doden van een otter door onbevoegden tegenwoordig was, onbekend met het feit, dat hij dit had behoren te verhinderen'... Het kwam erop neer dat de otter vrijwel het gehele jaar bejaagbaar was.

Op 16 januari 1942 kwam in deze situatie verandering. Toen werd de otter tezamen met das, zeehond en hoorn- en steenmarter tot pelswild verheven. De dieren genoten voortaan bescherming van de Jachtwet, en mochten niet

opgespoord, bemachtigd of gedood worden, zolang de jacht op pelswild gesloten was - dankzij Brouwer.

Maar, met of zonder vergunning, een ottertje verschalken lukt alleen als het dier in de vrije natuur voorkomt. En daar knelde de schoen.

Uitsterven

Brouwer stelde vast, aan de hand van gegevens afkomstig uit *De Nederlandsche Jager* en *Onze Zoetwatervisserij*, dat gedurende de periode 1906-1920 een aantal van 475 otters gevangen en gedood werd. De strenge winters van 1938-1941 deden de otterpopulatie de das om: ongeveer 255 otters vonden de dood. Het aantal nog levende otters schatte Brouwer in 1942 op ca. 40 stuks.

Nadat in 1942 de otterjacht werd verboden, kreeg de otterpopulatie kans zich te herstellen. Eind jaren vijftig waren er, met name in de noordelijke

provincies, al weer kleine, levensvatbare populaties. Niet dat ze als zodanig in het veld herkend werden (de schuwe dieren laten zich nauwelijks zien), doch aan de hand van de aantallen jaarlijks dood aangetroffen (of gedode) otters is het mogelijk gebleken een beeld te krijgen van de omvang van de populatie.

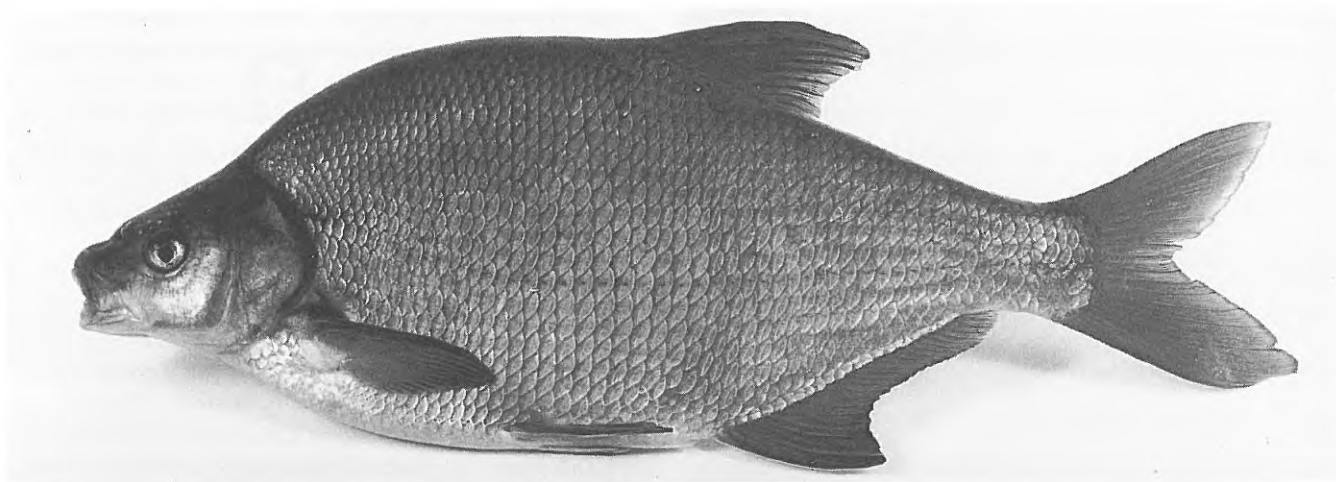
Werden er in de periode 1950-1958 nog gemiddeld per jaar 5 otters dood aangetroffen, in de jaren 1959-1967 bedroeg dit aantal 16. Helaas bleef een verdere toename uit: in de jaren 1968-1976 daalde het aantal tot ruim 4 dode otters per jaar. Tot en met het jaar 1989 werd slechts 1 otter per jaar dood aangetroffen: de definitieve teloorgang van de Nederlandse otterpopulatie was een feit.

Oorzaken

Een complex van oorzaken heeft uiteindelijk geleid tot het uitsterven van Neerlands grootste zoetwaterzoogdier. Tjibbe de Jongh is hier duidelijk over: *'Moet hij maar niet van galigaan zijn nest bouwen, want dat halen we liever van de waterkant om de sloot recht te maken... Moet hij maar niet zulke eindend rondlopen, want daar leggen we net drie snelwegen... Moet hij maar geen paling eten, want daar stoppen we de PCB's in die hem onvruchtbaar maken... Moet hij maar niet kijkend jagen, want met wasmid-delen en mest maken we het water ondoorzichtig... Moet hij maar niet overdag slapen, want dan zeilen we langs ..*

Voor de otter is een gedifferentieerde oeverzone onmisbaar: oeverbosjes, ruigten, houtwallen en rietkragen om er te kunnen jagen, rusten, paren, spelen, nesten bouwen, ongemerkt in en uit het water te gaan, dekking te zoeken, ongestoord een prooi te verorberen... Een kaarsrechte, kale oever, voorzien van steile damwanden en met looppaden voor het vee, is voor elke otter een ramp.

Van essentieel belang is ook een ruim leefgebied, met een oppervlakte van zo'n 10 km², en liefst liggend in de buurt van andere leefgebieden, opdat af en toe mannetjes en vrouwtjes van

verschillende populaties elkaar kunnen ontmoeten.

Wegverkeer in deze gebieden is uit den boze. Wat de jager vóór 1942 aanrichtte, deed de automobilist daarna. Diverse lokale populaties zijn het slachtoffer geworden van het verkeer.

Deze dubieuze eer komt ook de palingfuiken toe. Nylon fuiknetten bieden de otter weinig overlevingskansen. Op een diepte van twee meter gelegen, vormen deze netten, vooral voor juveniele exemplaren, een belangrijke doodsoorzaak. In de periode 1938-1989 bleken van de 451 geregistreerde gedode of dood aangetroffen otters 112 dieren slachtoffer te zijn geworden van fuiknetten. Bij meer dan de helft ging het om juveniele dieren.

Vele Nederlandse binnenwateren lijden onder de hoge fosfaat- en nitraatbelasting. De fytoplanktonbiomassa neemt toe en de helderheid neemt af, met als gevolg: minder lichtinval en afsterven van waterplanten.

Door meer voedselaanbod (fytoplankton) is er ook meer zoöplankton. Daar profiteert een vis als de brasem van, maar niet de snoek. De snoek, die regulerend optreedt bij het instandhouden van de voedselketen, is een typische 'op de loer liggende' jager, die vanuit een schuilplaats tussen waterplanten zijn prooi belaagt. Door het ontbreken van waterplanten kan de snoek zich echter niet handhaven. En daar profiteert de brasem van. Bij het zoeken naar voedsel (muggelarven) heeft de brasem de gewoonte de onderwaterbodem met de uitgestulpte bek om te woelen. Bodemwoeling heeft als gevolg dat...

... waterplanten niet kunnen wortelen,
... nutriënten vrijkomen,
... vertroebeling van het water optreedt.

De otter vindt na het verbrasemings-

Verbraseming is een door menselijke activiteit teweeggebrachte natuur-aantasting, die o.m. de otter het leven onmogelijk kan maken, (foto: Ministerie LNV)

Vermesting... (foto: Pieter Eibers)

proces een milieu waarin de brasem domineert en zichtjagen, door vertroebeling, bemoeilijkt wordt. Doordat de otter voorkeur heeft voor een prooi die gebonden is aan onderwatervegetatie (snoek, paling en blankvoorn), kunnen foerageerproblemen in dit hypertrofe milieu ontstaan.

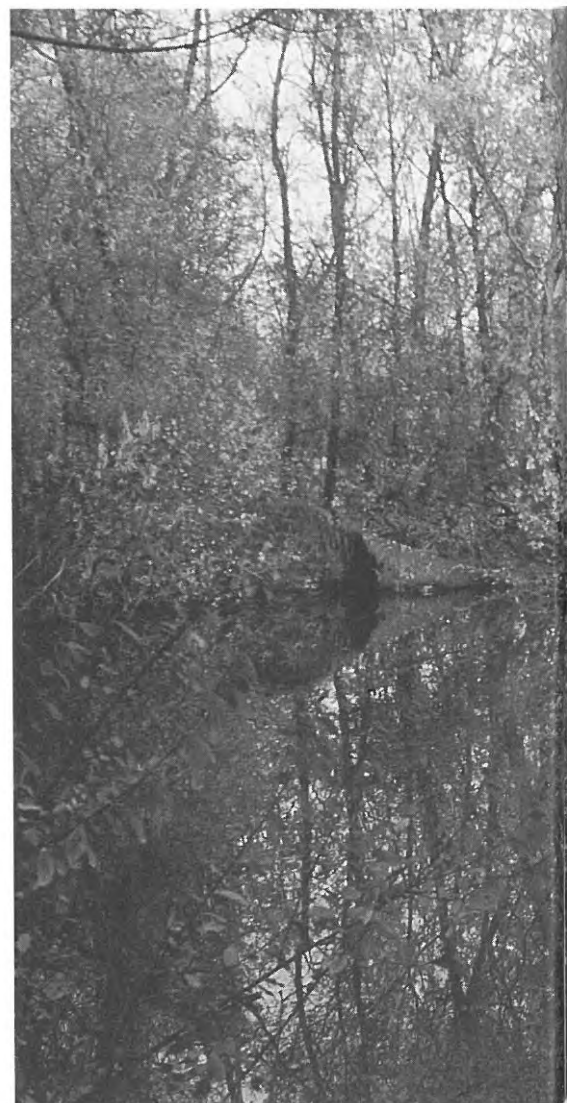
Rust is onontbeerlijk voor de otter. Behalve met verkeer, heeft de storingsgevoelige otter ook problemen met (water)recreatie, binnenscheepvaart en loslopend vee.

En dan nog PCB's

Polychloorbifenylen (PCB's) in de aquatische levensgemeenschap zorgden na verloop van tijd voor een remmende werking op de voortplanting van de otter.

PCB's behoren tot de groep van gechloreerde koolwaterstoffen, net als DDT en de 'drins', en zijn zowel persistent als lipofiel (= lossen goed op in vet). Theoretisch zijn er 209 varianten (z.g. congenen) mogelijk, die verschillen in aantal en plaats van de chlooratomen.

In het aquatisch milieu worden PCB's aangetroffen als geabsorbeerde fracties

aan zwevend stof en, indien bezonken, in het sediment. Ze komen via water, sediment en de lage trofische niveaus van de voedselketen (algen - zoöplankton - muggelarven) terecht in vis, schaal- en schelpdieren.

Een belangrijke aanvoerroute van de zeer giftige *hoog* gechloreerde PCB's is de Rijn. Het slib bezinkt deels in de Rotterdamse havens, Haringvliet en Ketelmeer. De rest komt via Hoek van Holland in de Noordzee terecht en wordt via een slibstroom naar de Waddenzee getransporteerd. De *laag* gechloreerde PCB's worden veelal via neerslag verspreid.

Ophoping van PCB's in otters treedt niet alleen op via het normale vaste voedsel (vis, waarvan 10% paling), maar evenzeer via de moedermelk. Als gevolg van accumulatie van stoffen

^Zullen de hoogste concentraties aangetroffen worden bij de vertegenwoordigers van het hoogste trofische niveau: toppredatoren, zoals de otter. Het orgaan dat met verhoogde enzymactiviteit reageert op deze accumulatie is de lever. De hyperactiviteit van de lever heeft een versnelde afbraak van geslachtshormonen tot gevolg, die weer oorzaak kan zijn van verminderde

vruchtbaarheid.

Als aanvaardbare concentratie wordt tegenwoordig 10 mg per kg vetweefsel aangehouden. Dat dit een veilige aanname is, blijkt uit het feit dat de gemiddelde PCB-concentratie in otters uit de florerende Noorse otterpopulatie 17 mg/kg bedroeg! De kritische concentratie ligt omstreeks de 50 mg/kg en is afhankelijk van de conditie van het dier. In Nederland heeft het PCB-onderzoek zich vooral toegespitst op weefsels afkomstig van 5 otterkadavers die in de periode 1984-1988 in Friesland werden aangetroffen. In het vetweefsel van 3 kadavers was de hoeveelheid PCB's beduidend hoger dan de kritische concentratie n.l. 72,7, 231,2 en 84,1 mg/kg. Het gemiddelde PCB-gehalte bedroeg 82 mg per kg vetweefsel.

De laatste jaren

1990 was een ontzettend otterloos jaar: geen mest, geen prooiresten, geen prenten, laat staan een heus dier.

Februari 1991. Er was wat sneeuw gevallen en ergens in Limburg had een otter zijn sporen, in de vorm van prenten, achtergelaten. Onderzoekers van de Zoogdierenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

en de Stichting Otterstation Nederland stelden vast dat in de periode februari-maart nog minstens twee otters in Nederland aanwezig waren...

(Wordt vervolgd)

Literatuur

Brouwer, G.A., 1940. De uitroeiing van den vischotter in Nederland aanstaande (4 artikelen).

-De levende natuur.

Brouwer, G.A., 1942. De vischotter in den winter van 1940/1941, deel I en II. - *De levende natuur*. Jongh, A.W.J.J. de, e.a., 1989. *De levende natuur*, Otternummer.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1989. *De otter in perspectief*.

Moll, G.C.M. v., A.M.P.M. Christoffels, 1989.

De otter in Nederland: sterfgevallen en verspreiding van 1965 tot 1988.

Rijk, R.H. de, 1990. Roofdieren in Nederland in het midden van de 19e eeuw. - *Lutra*, 33.

Willemsen, G.F., 1984. Europese otters door de tijden heen. - *Lutra*, 27.

Ruige oevers, onmisbaar in het leefgebied van de otter, (foto: Pieter Eibers)

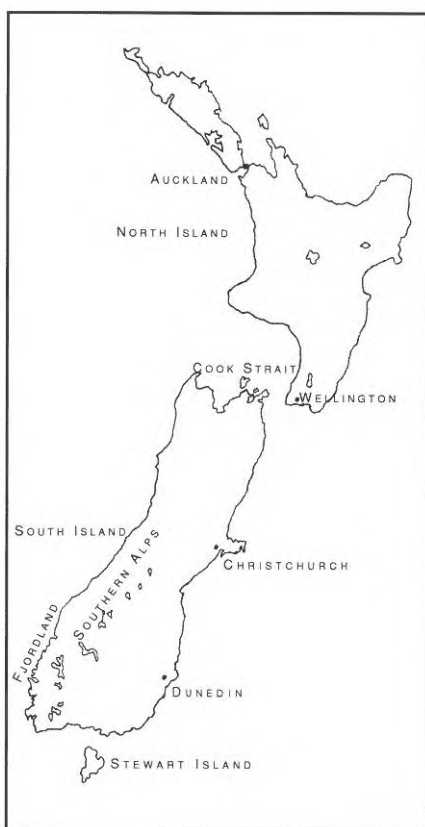

Gewekt worden door een uitbundig koor van zanglijsters, merels, vinken en kleine barsijsen is een voorrecht dat weinig Nederlanders is gegeven. Toch waren we er niet blij mee, op die bewuste ochtend in december aan het andere eind van de wereld. Hadden wij hiervoor zo'n slordige 33 uur achtereens gereisd? Was dit nu Nieuw-Zeeland? De teleurstelling die zich van ons meester maakte, was meer dan voldoende om ons dieper in het fauna-beheer van dit eilandrijk te doen duiken. Dat leverde een somber verhaal op. Van de oorspronkelijke, unieke Nieuwzeelandse flora en fauna is namelijk door menselijk toedoen maar bitter weinig over.

Biotoopvernietiging, overbejaging en introductie van exoten hebben hier, evenals op veel andere eilanden, rampzalige gevolgen gehad. Met man en macht proberen de autoriteiten en particuliere natuurbeschermingsorganisaties inmiddels het tij te keren, waarbij ze ongewone maatregelen niet schuwen. Er worden successen geboekt, dat wel, maar de bedreigingen zijn nog altijd immens.

Moa's Ark

Nieuw-Zeeland bestaat uit twee grote eilanden (Noord- en Zuideiland; het 'vasteland'; zie kaart) en zo'n 700 kleine tot zeer kleine, zowel subtropische als sub-antarctische eilanden.

FAUNABEHEER IN NIEUW-ZEELAND

Op de bres voor takahe, kakapo en lotgenoten

Theo Verstrael m.m.v. Josien Eulderink

In Nieuw-Zeeland overtreft de wanverhouding allochtoon - autochtoon in de natuur alles wat een Nederlander zich kan voorstellen. Toch is op sommige punten een 'vergelijking' tussen beide landen relevant.

Reeds aan het einde van het Krijt (70 miljoen jaar geleden) is de landmassa waaruit Nieuw-Zeeland zou ontstaan ('Moa's Ark') losgeraakt van het zuidelijk supercontinent Gondwanaland en haar eigen weg gegaan.

Toen Moa's Ark zich afsplitste, bestonden er nog geen slangen of schorpioenen, laat staan zoogdieren. Deze levensvormen ontbreken dan ook volledig in de oorspronkelijke fauna, op drie vleermuissoorten na die dankzij hun vliegvermogen dit afgelegen land hebben kunnen bereiken. Voor verschillende vogelsoorten, pas veel later ontstaan, was de brede zee tussen Nieuw-Zeeland en Australië geen onoverkomelijke barrière. Zij troffen een bergachtig, vulkanisch landschap aan, voor ca. 80% overdekt met bossen in klimaatzones die varieerden van subtropisch in het noorden tot zéér gematigd op het zuidpuntje van het Zuideiland. Het land bood juist door de afwezigheid van zoogdieren enorme mogelijkheden voor het ontstaan van vele endemische vogelsoorten. Vooral op basis van de unieke avifauna wordt Nieuw-Zeeland als een apart faunagebied beschouwd (6, 9). In dit artikel zal deze faunagroep daarom centraal staan.

De avifauna van Nieuw-Zeeland

De inheemse avifauna kan als volgt worden gekarakteriseerd (2): a relatief veel grote, weinig mobiele en langlevende soorten met een lage jaarlijkse reproductie en een hoge leeftijd waarop voor het eerst wordt gebroed. De opbouw van een populatie kost dus

verhoudingsgewijs veel tijd, b relatief veel soorten die het vermogen tot vliegen hebben verloren. Nergens anders ter wereld kwamen zoveel niet-vliegende vogelsoorten voor, c grote tamheid en afwezigheid van gedrag om landroofdieren te weerstaan of te ontlopen.

De meest tot de verbeelding sprekende vertegenwoordigers van de avifauna zijn ongetwijfeld de elf soorten moa's geweest, reusachtige struisvogelachtigen die in de uitgestrekte bossen de rol van grazers vervulden. De enorme vogels hadden alleen iets te duchten van de moa-arend, met een gewicht van ca. 12,5 kg waarschijnlijk de grootste roofvogel die ooit heeft geleefd (1). Tegenwoordig is de inheemse fauna vooral bekend door de kea, de enige papegaai van alpiene gebieden, en uiteraard de kiwi's (nog 3 soorten).

Komst van de Maori's: de catastrofe begint

Met de komst van de Maori's rond het jaar 900 kwam aan de lange periode van isolatie een einde. Voor de Maori's waren de rijke bossen een haast oneindige bron van hout voor hutten en gemeenschapshuizen, kano's en palissaden. Bovendien bleken de erin levende vogels groot, vleesrijk, ongelooflijk tam en dus gemakkelijk te doden. Gedurende hun 800-jarige alleenheerschappij kapten de Maori's ca. 30% van de bossen (3, 7) en stierven 35 van de 90 endemische vogelsoorten (zeevogels niet meegerekend) door hun toedoen uit, waaronder alle soorten moa's (2).

De kea is lang vervolgd door schapenboeren maar staat nu, zoals alle inheemse vogelsoorten, onder volledige wettelijke bescherming, (foto: Theo Verstrael)

Schapenfok is de belangrijkste inkomstenbron van

Nieuw-Zeeland en de belangrijkste oorzaak van de grootschalige biotoopvernietiging. (foto: Theo Verstrael)

Tevens introduceerden zij de eerste exoten: de Polynesische rat (kiore, nog op enkele eilanden voorkomend) en dito hond (kuri, inmiddels uitgestorven) (7). Biotoopvernietiging, overbejaging en exoten hadden hun intrede gedaan in Nieuw-Zeeland.

De Europese kolonisatie: een versnelling hoger

Met de ontdekking van Nieuw-Zeeland, eerst door Abel Tasman (1642), later door James Cook (1742), zouden deze rampzalige ontwikkelingen zich in verhoogd tempo voortzetten. In de amper 250 jaar sinds de kolonisatie begon, is het bos nog sneller gekapt en gebrand om plaats te maken voor uitgestrekte grasvlakten t.b.v. de schapenteelt, het belangrijkste middel van bestaan (58 miljoen dieren op een bevolking van ca. 3,3 miljoen!). Momenteel is nog slechts 25% van het landoppervlak met bos bedekt. Wat de Maori's hadden overgelaten van de fauna werd stevig bejaagd. Niet tevreden met het steeds minder rijke tableau, brachten de Europese kolonisten menige geliefde jachtdiersoort naar het nieuwe vaderland, waaronder konijn en edelhert. De rampen die het konijn teweegbracht in de schapenweiden, 'noodzaakten' hen ertoe om ook diens belangrijkste predatoren te

introduceren, zoals fret en hermelijn. Later werd ook de opossum ingevoerd omwille van het bont. En om het 'home-sweet-home'-gevoel te vervolmaken werden ook nog eens katten en vele Europese vogels meegebracht, die het, zoals we al op onze eerste ochtend bemerkten, zéér voor de wind gaat.

Hoe groot de schade is die aan de inheemse avifauna is toegebracht, blijkt uit de positie van Nieuwzeelandse soorten op verschillende lijsten van meest bedreigde vogelsoorten. Op de lijst van de International Council for Bird Preservation (4) prijken liefst 27 soorten broedvogels - op een totaal van 193 (2). Vijf daarvan maken deel uit van de lijst van 25 zeldzaamste soorten ter wereld (5).

Onorthodoxe maatregelen

De Nieuwzeelandse natuurbescherming voert energiek de strijd tegen de teloorgang. Met grote verdelingscampagnes tegen enkele exoten, en biotoopherstel probeert men de bedreiging in bepaalde situaties te verminderen. Daarnaast zijn of worden fokprogramma's opgezet voor soorten waarvoor deze maatregelen onvoldoende soelaas bieden op de korte termijn, terwijl de laatst overgebleven exemplaren van enkele in acuut uitstervingsgevaar verkerende soorten

naar predatorvrije eilanden met geschikte biotoop worden overgebracht. In speciale gevallen worden nog andere specifieke maatregelen genomen.

Bestrijding van exoten

Door middel van gif, klemmen en intensieve jacht probeert men verschillende exoten te bestrijden. Op eilanden die van grote betekenis zijn voor het voortbestaan van inheemse vogelsoorten, is de bestrijding vooral gericht op ratten. Verschillende eilanden zijn zo inderdaad ratvrij gemaakt. Op het vasteland wordt ook veel moeite gedaan om marterachtigen te bestrijden, hoewel de zin van deze geld en menskracht verslindende activiteiten sterk ter discussie staat (7).

Een van de meest bestreden exoten is echter de opossum, die inmiddels een plaag is in de bossen. De opossums blijken namelijk enkele inheemse boom- en struiksoorten als voedselplant te prefereren; helaas zijn dit ook belangrijke honingplanten voor sommige inheemse vogelsoorten, zoals toei en Maori-belhoningvogel. Deze planten zijn niet aangepast aan het intensieve vraatpatroon en sterven binnen enkele weken. Op zeer veel plaatsen steken dode stammen door het kroondak van de bossen als herinnering aan een bezoek van opossums.

Duizenden brood- en amateurjagers proberen met gif en vallen opossums te doden (11). En passant vinden ook aanzienlijke aantallen ratten, katten en hermelijnen hierdoor de dood, een 'positief' bijeffect. In veel nationale parken hebben deze acties zeker succes gehad; opossums komen hier schaars voor (7). Omdat de huid van de dieren nog altijd een zekere marktwaarde heeft, is de jacht echter buiten de parken vooral 'oogsten' en geen bestrijding. De honderden doodgereden opossums op de autowegen vormen het bewijs dat de dieren nog altijd algemeen voorkomen.

Biotoopherstel

Biotoopherstel vormt een belangrijk onderdeel van de pogingen om de geelooepinguïn voor uitsterven te behoeden. Deze endemische pinguïn is met ca. 1500 broedparen (4) de zeldzaamste pinguïn ter wereld. De achteruitgang in het afgelopen decennium heeft alom grote bezorgdheid gewekt.

Geelooepinguïns zijn solitaire broeders die het hele jaar bij de nestplaatsen kunnen worden aangetroffen, die

liggen in de natuurlijke begroeiing van steile hellingen aan de zuidoostkust van het Zuideiland. Maar waar vroeger bossen en moerassige vegetaties groeiden, strekken zich nu tot aan de steilste kliffen grazige vlaktes uit, bevolkt met dotjes wol op vier poten. Waar nog wel struikgewas of bundels Nieuwzeelands vlas overeind staan, zijn nog geschikte nestplaatsen te vinden. Het broedsucces is echter gering als gevolg van predatie door ratten, katten en marters. De pinguïns hebben gedurende de eeuwenlange isolatie van Nieuw-Zeeland geen antipredatorgedrag ontwikkeld. Ook bij de keuze van nestplaats houden ze (nog?) geen rekening met predatie.

Op plaatsen waar nog geeloo-pinguïns broeden wordt met aanplant van vlas en inheemse struiken getracht de broedbiotoop in ere te herstellen. Dit gaat gepaard met een zeer intensieve bestrijdingscampagne van predatoren, waarbij zelfs gebruik wordt gemaakt van klemmen. Naast de pinguïns zullen ook andere inheemse vogelsoorten als de toei kunnen profiteren van dit pleksgewijze biotoopherstel.

Overbrengen naar geschikte biotoop

Veel inheemse vogelsoorten zijn sterk achteruitgegaan door toedoen van ratten, katten en marterachtigen. Op het Nieuwzeelandse 'vasteland' en op een aantal eilanden is het door de grote verspreiding van deze predatoren niet meer mogelijk het voortbestaan van de meest bedreigde soorten te waarborgen. Daarom zijn van diverse soorten exemplaren gevangen en overgebracht naar eilanden die qua biotoop geschikt leken maar waar (nog) geen predatoren aanwezig waren. Daarmee heeft de Nieuwzeelandse natuurbescherming belangrijke successen geboekt. Het meest bekend is de redding van de Chatham Island-vliegenvanger, waarvan er op zeker moment nog maar 7 in leven waren. Deze restpopulatie is overgebracht naar het veilige Mangere vlakbij Chatham Island, waar momenteel zo'n 40 vogels leven (4, 7). Ook andere soorten zijn op deze manier voor uitsterven behoed, waaronder de zadelrugspreeuw en de kokako.

Thans worden pogingen gedaan om op deze manier ook de kakapo of uilpapegaai te behouden. Deze grootste papegaai ter wereld, één van die unieke niet-vliegende endemische vogels, is waarschijnlijk nooit algemeen geweest

in Nieuw-Zeeland maar kwam wel overal voor in bosgebieden. Door biotoopverlies, predatie en door concurrentie van de konijnen is de kakapo dramatisch in aantal achteruitgegaan. De totale populatie wordt momenteel geschat op ten hoogste 50 dieren (4,5), voorkomend in vrijwel onbegaanbare gebieden in Fjordland en op Stewart Island (pas in 1976 herontdekt) ten zuiden van het Zuideiland.

Het complex van bedreigingen en het gebrek aan kennis over de nachtelijke leefwijze en het zeer afwijkende broedgedrag hebben de natuurbeschermingsorganisaties gedwongen tot een grootschalige reddingsactie. Nu wordt geprobeerd de laatst overgebleven vogels te vangen en naar geschikte, predatorvrije eilanden te brengen. Op Little Barrier Island leven inmiddels zo'n 15 kakapo's, maar tot broeden is het nog niet gekomen, wel-

licht als gevolg van een te laag voedselaanbod. Een tweede complicatie is dat er maar zeer weinig vrouwtjes zijn gevangen: slechts 14 op een totaal van ca. 49. Wellicht dat er op Stewart Island nog meer vrouwtjes leven, maar de uiterst heimelijke dieren zijn zeer moeilijk te vinden.

Fokprogramma's

De verplaatsing van soorten naar predatorvrije eilanden had niet kunnen slagen zonder succesvolle fokprogramma's. Na uitgebreid onderzoek van het broedgedrag slaagde men er o.a. in om eieren van de Chatham Island-vliegenvanger en van de zwarte steltkluut (nog maar enkele tientallen exemplaren over) weg te nemen en onder pleegouders uit te laten broeden. De oorspronkelijke oudervogels produceerden vervollegsels en brachten de jongen daarvan groot. In deze

De geelooepinguin wordt steeds zeldzamer en zal zonder maatregelen voor het herstel van zijn broedbiotoop slechts hier en daar kunnen voortbestaan, (foto: Theo Verstrael)

Takahe: herontdekt in 1948, maar nog altijd een zorgkind. (foto: Theo Verstrael)

programma's is veel aandacht besteed aan het tegengaan van een foute stem-peling - zoals het verschijnsel heet, dat jonge vogels het eerste individu (of wat ze daarvoor houden) dat ze na hun geboorte zien, beschouwen als hun ouder (10). Zo kon na enige tijd worden voorkomen dat zwarte steltkluten kruisten met hun naaste verwant, de bonte steltkluut.

Soortspecifieke maatregelen

Een dergelijk fokprogramma had ook aan de basis moeten staan van het behoud van de takahe, de endemische purperkoet. Een expeditie ontdekte in 1948 een restpopulatie van ca. 200 vogels van de reeds uitgestorven gewaande soort in een vallei in Fjordland. Dankzij zeer veel creativiteit (takahe-eieren werden, onder een zéér broedse kip, in een rugzak uit de vallei meegenomen naar een fokcentrum!) slaagden in de daaropvolgende jaren biologen er wel in om eieren te laten uitbroeden, maar de takahe's broedden niet met succes in gevangenschap (7). In 1971 volgde een grote afname in het aantal broedparen. Er bleken slechts 120 paren over te zijn en weer bevond de takahe zich op de rand van uitsterven. Uitvoerig onderzoek bracht aan het licht dat concurrentie van het geïntroduceerde edelhert een zeer belangrijke factor was (8).

Takahe's leven in vochtige, open dalen die omsloten zijn door beukenbossen. Het voedsel bestaat vooral uit de meest voedzame delen van grasstengels. 's Winters is dit voedsel vaak moeilijk of helemaal niet bereikbaar. De vogels wijken dan uit naar de bosranden waar ze hun kostje, bestaande uit wortels van varens (7), bij elkaar schrapen op de dankzij de bomen minder dik besneeuwde bosbodem.

Edelherten komen inmiddels overal in de bossen voor. De begrazingsdruk is daardoor hoog, ook in de dalen in Fjordland. Er kan nauwelijks meer van ondergroei worden gesproken, natuurlijke verjonging krijgt bovendien geen kans meer. Voor diersoorten die specifiek zijn gebonden aan de kruid- en struiklaag in deze bossen, betekent dit verlies van nestgelegenheid, dekking en voedsel. Voor de takahe's was dit laatste het geval, waardoor waarschijnlijk de grote sterfte aan het begin van de jaren '70 werd veroorzaakt. (Grondpredatoren eisen overigens ook hun tol onder eieren en kuikens.)

Ook in dit geval zijn de Nieuw-

Zeelanders niet kinderachtig geweest in hun keuze van maatregelen. Met premies worden jagers naar de bewuste valleien gelokt om edelherten te schieten, wat ondanks de fysieke obstakels redelijk schijnt te lukken. Bovendien wordt sinds kort enkele malen in het voorjaar stikstof (jawel!) gestrooid in de valleien waar de vogels leven. Deze mestgift moet leiden tot een grotere biomassa-productie van het gras waardoor de voedselomstandigheden voor de takahe kunnen verbeteren.

Parallellen met Nederland?

Het vergelijken van het faunabeheer in Nieuw-Zeeland met dat in Nederland is natuurlijk een hachelijke onderneming. Toch vraag je je af of we dezelfde oplossingen zouden kiezen voor de problemen waar Nieuw-Zeeland mee worstelt. Voordat de beantwoording van die vraag aan de orde is, moet natuurlijk hét grote verschil tussen beide landen worden benadrukt: Nieuw-Zeeland is een eilandenrijk met een lange, zeer geïsoleerde ontwikkeling en dus veel endemische soorten. In Nieuw-Zeeland is faunabeheer dus nog vooral soortbeheer. Nederland is daarentegen onderdeel van de palearctische landmassa. Soorten die hier uitsterven, leven vaak nog wel elders en kunnen dus in principe in Nederland worden geïntroduceerd (b.v. de bever).

Vanuit dit verschil is het logisch dat men 'down under' met de kwetsbare inheemse fauna anders aankijkt tegen verdelingscampagnes dan hier. Toch is het ook daar zinvol om de maatregelen te beoordelen op effectiviteit en selectiviteit. Wat betreft de opossums scoort het beheer dan zeer matig. Het vertoont opmerkelijke gelijkenis met de belachelijke 'strijd' tegen de muskusratten hier te lande. Het doel is het bestrijden van een exoot die problemen veroorzaakt, maar die wordt gekozen als doel voor broodjacht. Maar alleen een dwaas steelt toch het brood uit zijn eigen mond? Herbezinning op doel en effectieve middelen is daarom hard nodig. In Nieuw-Zeeland zou het verstandig zijn om de bestrijding van opossums te beperken tot nationale parken en andere kwetsbare gebieden en de directe omgeving daarvan. Het is immers duidelijk geworden dat de inheemse fauna zich in het agrarische landschap niet of nauwelijks weet te handhaven, dus waarom zou je daar aan bestrijding van opossums doen? De

Opossum, een plaag in de Nieuwzeelandse bossen. (tekening: Cynthia Cass, in 7)

Door een succesvol fokprogramma is de zwarte steltkluut nog niet uitgestorven. (tekening: Cynthia Cass, in 7)

aanwezigheid van het beest is een gegeven waar de Nieuw-Zeelanders mee moeten leren leven, net als wij met de muskusrat moeten doen.

De verdelginscampagnes tegen ratten en andere predatoren hebben hun nut bewezen op heel wat eilanden die nu reservaat zijn. Tot behoud van endemische soorten zou moeten worden geprobeerd om dit beleid uit te breiden tot andere eilanden. Op het 'vasteland' ligt de situatie heel anders. De ongebreidelde jacht op predatoren is uiteraard op niets uitgelopen. Stoppen met jagen is dan ook het enige goede advies. Op plaatsen waar zeldzame inheemse vogelsoorten sterk te lijden hebben van predatie, moet worden doorgegaan met het lokaal bestrijden van predatoren. Het uitleggen van vergiftigd aas en het gebruik van vallen lijken de toets van effectiviteit en selectiviteit redelijk te doorstaan (7,11).

Nieuw-Zeeland verschilt in nog een belangrijk opzicht van Nederland. De kwaliteit van het milieu aldaar is nog altijd zo goed dat het fokken en weer

uitzetten van bedreigde diersoorten in principe kan en dus ook gebeurt (Chatham Island-vliegenvanger, zwarte steltkluut). Er zullen nog vele jaren verstrijken voordat we in Nederland ook weer zover zijn, zo dat al ooit gebeurt! Tot die tijd zal het voortbestaan van jonge zeehonden in de Waddenzee grotendeels afhankelijk zijn van Pieterburen en zullen de otters van het otterstation helaas vooral 'tot leringhe ende vermaeck' van bezoekers dienen.

Gelukkig is de laatste jaren ook in Nieuw-Zeeland het besef gegroeid, dat gewerkt moet worden aan lange-termijnoplossingen. Eén van de mogelijkheden is te proberen om niet alleen op eilanden maar ook op het 'vasteland' geschikte biotopen in te richten voor de fauna. Enkele experimenten met dergelijk biotoopherstel, waarbij aangeplante exoten zijn vervangen door inheemse boomsoorten en struiken, hebben voor de flora en ongewervelden bemoedigende resultaten opgeleverd (3). In hoeverre ook de endemische vogels hiervan kunnen

profiteren, moet worden afgewacht.

Een maatregel als het strooien van stikstof ten behoeve van de takahe wekt tegenover deze benadering op zijn minst verbazing. Ook al is het een lokale maatregel, de inheemse vegetatie zal zeker door een hogere stikstofgift worden beïnvloed. Hebben wij Nederlanders niet willens en wetens ons milieu en onze natuur vermet, waarvoor we nog een zeer hoge prijs zullen moeten betalen? Het is daarom te hopen dat ze in Nieuw-Zeeland alleen met uiterste terughoudendheid voor dergelijke maatregelen zullen kiezen, hoezeer ze ook op de bres staan voor hun takahe's, kakapo's en lotgenoten.

Literatuur

(De in de tekst gebruikte nummer-verwijzingen stemmen overeen met onderstaande nummering.)

- 1 Atkinson, I.A.E. & P.R. Millener, 1991. An ornithological glimpse into New Zealand's pre-human past. *Acta XX Congressus Ornithologici*, Christchurch: 129-192.
- 2 Bell, B.D., 1991. recent avifaunal changes and the history of ornithology in New Zealand. *Acta XX Congressus Ornithologici*, Christchurch: 195-230.
- 3 Bellamy, D. & B. Spingett, 1990. *Moa's ark: the voyage of New Zealand*. Viking, Auckland.
- 4 Collar, N.J. & P. Andrew, 1988. Birds to watch. *The ICBP World Check-list of threatened birds*. ICBP Technical Publication no. 8, Cambridge.
- 5 Diamond, A.W., R.L. Schreiber, D. Attenborough & I. Prestt, 1987. *Save the birds*. Cambridge University Press, Cambridge.
- 6 Ellis, W.N., 1988. *Biogeografie*. Wetenschappelijke Mededeling KNNV nr. 190. Hoogwoud.
- 7 King, C.M., 1984. *Immigrant killers*. Oxford University Press, Oxford.
- 8 Mills, J.A. & A.F. Mark, 1977. Food preferences of takahe in Fiordland National Park, New Zealand, and the effect of competition from introduced red deer. *Journal of animal ecology* 46:939-958.
- 9 Perrins, C.M. (red.), 1991. *Geïllustreerde encyclopedie van de vogels*. Zuid-Hollandse Uitgeverij, Weert.
- 10 Reed, C.E.M. & D.V. Merton, 1991. Behavioural manipulation of endangered New Zealand birds as an aid towards species recovery. *Acta XX Congressus Ornithologici*, Christchurch: 2514-2522.
- 11 Spurr, E.B., 1991. Effects of brushtail possum control operations on non-target bird populations. *Acta XX Congressus Ornithologici*, Christchurch: 2534-2545.

De kokako behoort nog altijd tot de Nieuwzeelandse fauna dankzij het overbrengen van broedparen naar eilanden zonder predatoren. (tekening: Cynthia Cass, in 7)

EDELHERTEN IN DE OOSTVAARDERSPLASSEN

Mag de natuur zelf even?

A.J. Cnoop Koopmans

De eerste ledendag 'van honk' van 'Het Veluws Hert' bracht dingen aan het licht over het beheer van de eerste niet-Veluwse populatie edelherten waarbij kritische vragen op hun plaats zijn.

Op 31 oktober 1992 hield de Vereniging tot Behoud van het Veluws Hert haar jaarlijkse ledendag te Lelystad. Ongeveer honderd belangstellenden luisterden 's morgens naar een aantal inleidingen van terrein- en faunadeskundigen en gingen 's middags in bussen op excursie door het terrein waar de herten zich ophouden. Door het uitlopen van het programma verviel de discussie en de mogelijkheid vragen te stellen. Dat zal nu gebeuren in een van de komende nummers van het verenigingsorgaan *Het edelhert*.

De ledendag werd voor het eerst buiten de Veluwe gehouden, omdat er sedert dit jaar weer een hertenpopulatie buiten de Veluwe rondloopt. Op 19 maart 1992 liet minister Maij van Verkeer en Waterstaat nl. 44 edelherten los in de Oostvaardersplassen: 14 manlijke en 30 vrouwelijke dieren. Die hadden tevoren een omrasterd gedeelte van 2 ha moerasbos bevolkt, en kunnen nu in het hele buitenkaadse gebied van 3000 ha terecht, dat door een hoog nieuw raster is gescheiden van de aangrenzende landbouwgronden.

Om te verhinderen dat de dieren ook het binnenkaadse gebied (het natte gedeelte met open water, eilandjes en moerassen, groot circa 2500 ha) intrekken en vandaar verder de Flevopolder in, is het raster doorgetrokken tot aan de Oostvaardersdijk, zodat nu het hele Oostvaardersplassen-gebied met een hoog raster van 23 km lengte is omgeven. Niettemin is er al een dier ontsnapt naar de Hollandse Hout, maar daar weer gevangen en onder verdoving teruggebracht bij de rest. De dieren hebben zich het afgelopen jaar goed gehouden. Er zijn 12 kalveren geboren, er is bronst geweest, één hinde is gestorven.

Terreinbeheer

Tijdens de introductiedag deelde de minister mee, dat haar en de directie Rijkswaterstaat voor de Oostvaardersplassen in overeenstemming met een advies van de Natuurbeschermingsraad een beleid voor ogen staat, *'waarbij men de natuur zoveel mogelijk haar eigen gang laat gaan met zo min mogelijk menselijk ingrijpen'*. Geen jacht dus.

Dat klinkt sympathiek en geeft vertrouwen. Men kan er in dat opzicht vrede mee hebben, dat het terrein in beheer blijft bij een ministerie (Verkeer en Waterstaat) dat niet specifiek voor natuurbeheer is ingesteld. Overdracht aan bijv. Staatsbosbeheer zou een slechte zaak zijn, nu daar verpachting

Bij de introductie van het edelhert in nieuwe leefgebieden lijken niet alle beleidsaspecten de aandacht te krijgen, die ze verdienen, (foto: Willem Vergoossen)

aan particuliere jagers van de jacht op alle door de wet toegestane dieren beleidsuitgangspunt is. En voor Natuurmonumenten of de provinciale Stichting Flevolandschap is het terrein (voorlopig nog) te duur in onderhoud: de jaarlijkse waterschapslasten alleen al zouden ruim 1 miljoen gulden bedragen.

Hertenbeleid

Toch zijn er met betrekking tot het hertenbeleid wel enkele kritische kanttekeningen te plaatsen en vragen te stellen.

Zo valt uit het voorlichtingsmateriaal ¹⁾ en uit de gehouden inleidingen op te maken dat, naast de reeds ingevoerde 190 heckrunderen en 120 konikpaarden, de herten vooral zijn geïntroduceerd om het buitenkaadse gebied open te houden voor de op land foeragerende ganzen en om het terrein niet dicht te laten groeien tot een aaneengesloten moerasbos en -struweel.

In een reeks natuurterreinen in het land zijn zgn. grote grazers ingevoerd: tamme dieren als Schotse hooglanders in de Imbosch, schapen op de hei, Gallowayrunderen in de duinen, Charolaiskoeien in het Gooi. Evenals deze, zijn de edelherten hier dus als *middel*, en niet met het *doel* het areaal van het overigens in het **w i l d** levende edelhert in ons land te vergroten.

Inrasteren

Men wil de herten mede om die reden binnen het gebied van de Oostvaardersplassen houden en daarom is het gehele gebied omrasterd. Helaas, weer een raster erbij! Waarom zouden de herten niet verder de polder in mogen trekken? Er zijn genoeg grote bossen aanwezig, tot het Harderbos toe. Misschien is men bang voor aanrijdingen. De autosnelweg

A6 zou inderdaad in dat geval van hekken in de bermen moeten worden voorzien, zoals ook de A1 en A50 op de Veluwe. Voor secundaire wegen in de polder is het probleem gelijk aan wegen door de vrije wildbaan op de Veluwe. Verlagen van de maximumsnelheid zou daar op zijn plaats zijn.

Nog een nadeel van het raster is dat het de uitwisseling van andere dieren bemoeilijkt. Weliswaar is een aantal lage poortjes aangebracht voor ree, vos, haas en wat verder, maar de vraag is of dit toch geen te grote belemmering voor hen oplevert.

Bovendien zal het publiek weinig van de herten te zien krijgen, want het gebied is niet toegankelijk, op twee korte stukken excursiepad na.

Genetische samenstelling

De uitgezette herten zijn van zeer verschillende herkomst: enkele exemplaren komen van de Hoge Veluwe, andere van het Kroondomein, enkele uit O.-Europa, maar het merendeel is per vrachtauto via de boot uit Schotland aangevoerd. Ze hebben dat zeetransport gelaten ondergaan. Blijkbaar verdragen herten, die grote delen van het jaar in roedels leven, zulk groepsvervoer zonder al te veel onrust en stress. - Met reeën gaat dat niet; die kan men onverdoofd niet vervoeren.

Gevolg is dat de populatie een zeer gemengde genetische samenstelling heeft. Dat was b.v. in de bronst te merken: voor Nederlandse herten valt de bronst van de tweede week van september tot het eind van die maand (aldus in de omrasterde terreinen van de Hoge Veluwe en het Kroondomein, waar de herten door import veel Pools bloed hebben), dan wel enkele weken later (in de Nederlandse vrije wildbaan). In Schotland begint de bronst pas in de tweede helft van oktober en duurt tot in november. De bronst in de Oostvaardersplassen strekte zich deze herfst uit over een lange periode: van begin september tot in november, kennelijk een gevolg van een genetisch mengsel.

Vraag is of deze menging wel zo verstandig is geweest. Waarom niet alle herten aangevoerd van de Veluwe? Ze horen dan tot dezelfde stam, komen uit hetzelfde klimaat en blijven zo dicht mogelijk bij hun natuurlijke oorsprong. Op de Veluwe zijn herten genoeg: er wordt jaarlijks een aanzienlijk aantal afgeschoten (in het jachtseizoen 1991/92: 363 ex.) en men heeft de laatste jaren goede ervaring opgedaan met het in zgn. hertenkralen vangen van herten, die overigens na merken en meten werden losgelaten.

Bijvoeding

Onduidelijk is of men de herten wil gaan bijvoeren of niet. Het meest gewenste, en vaak al bestaande beleid in Nederland is gericht op het beëindigen van het bijvoeren. De Natuurbeschermingsraad adviseerde dan ook *'de draagkracht van het gebied te laten bepalen door de winteroverlevingsmogelijkheden zonder bijvoeding, waardoor de omvang van de populatie, en bijgevolg de begrazingsdruk, in de loop der tijden sterk kunnen wisselen'*. De Beheerscommissie van Rijkswaterstaat stelt echter: 'Het achterwege laten van bijvoeding in de winter is maatschappelijk niet aanvaardbaar, omdat dit tot grote sterfte onder de dieren kan leiden.'²⁾

Dat laatste is nu net de principiële vraag: moet men sterven van in het wild levende dieren trachten te

voorkomen door bijvoeren? Dat leidt toch hoogstens tot uitstel, want hoe moet het op den duur verder? Hoe komen de dieren dan aan hun eind? Andere diersoorten gaat men toch ook niet bijvoeren 'om sterfte te voorkomen'?

Aantalsregulatie

Dezelfde vraag rijst bij het al of niet reguleren van het aantal. Voorlopig laat men de populatie groeien tot, naar verluidt, 250 dieren. Wat daarna? Voor de Veluwse bossen geldt thans als beheersuitgangspunt, dat aantalsbeperking van edelherten door de mens noodzakelijk is, omdat anders de gewenste bosverjonging of omzetting van naald- in loofhout onmogelijk wordt. Grote aantallen herten zouden alle ópschietende boompjes wegeten. Maar dat geldt niet in de Oostvaardersplassen: daar wil men juist zoveel mogelijk bosopslag tegengaan.

Ook het argument dat het publiek 'in opstand komt', wanneer men kreupele, vermagerde, oude, stervende of dode dieren aantreft, gaat hier niet op, want publiek komt er niet in het terrein. Hoogstens de terreinbeheerders zien of vinden ze. Zou het niet mogelijk zijn de aantalsregulatie aan de natuur zelf over te laten en te aanvaarden dat ook herten eens doodgaan, net als alle schepsels?

Beleidsvragen

Deze beleidsvragen t.a.v. genetische samenstelling, inrasteren, bijvoeren en aantalsregulatie enz. verdienen bestudering en beantwoording. Ik heb de indruk dat de beleidsbepalers van het gebied hier nog weinig over hebben doorgedacht. In elk geval is nog geen duidelijke visie naar buiten gekomen. Toch is dat wenselijk.

Met belangstelling zien wij dan ook uit naar de verdere discussie, zoals die in het blad *Het edelhert* zal worden gevoerd.

Naschrift: En in de duinen?

De Stichting Duinbehoud heeft voorgesteld in de Kennemerduinen edelherten uit te zetten als natuurlijke begrazers (zie o.m. hun rapport *Duinen voor de wind, een toekomstvisie*, juni 1992, pag. 110/111). In hun blad *Duin* van september 1992 pleit drs G. van Ommering voor hetzelfde en schrijft o.m. in een artikel *Zoogdieren in de duinen*: 'Anders opvallend afwezige soorten zijn de meeste grote wilde herbivoren, zoals ree (in sommige duingebieden), edelhert en wild zwijn. Na een bezoek aan de Cota Doñana, waar o.a. wilde zwijnen en edelherten voorkomen - die zich bovendien dankzij het ontbreken van jacht tot dichtbij laten benaderen - besef je dat de Nederlandse duinen eigenlijk een beetje 'leeg' zijn, dat er iets ontbreekt.'

Het is raadzaam pas tot herintroductie van de sinds 1750 uit de duinen verdwenen herten over te gaan, wanneer men zich heeft beraden over dezelfde vragen als bij de Oostvaardersplassen, zoals: waarvandaan? inrasteren? bijvoeren? aantalsregulatie?

1) O.a. de Nieuwsbrief Oostvaardersplassen, waarvan sedert 1991 al vier edities zijn verschenen.

2) Nieuwsbrief no 2, pag. 3.

OPKOMST

Jaarvergadering SKF 1992

Op zaterdag 24 oktober j.1. hield de Stichting Kritisch Faunabeheer haar Jaarvergadering 1992, gecombineerd met een excursie in het Nationaal Park i.o. De Meinweg. De organisatie lag dit jaar in handen van onze Limburgse afdeling. Onder het genot van een kop koffie en een stuk echte Limburgse vlaai ontmoetten wij elkaar in de Oranjerie te Roermond. Per bus vertrokken we omstreeks 10.30 naar het Meinweggebied. Hoewel wij aanvankelijk van het weer niet veel verwachtten, brak tijdens de wandeling toch de zon door. Onder leiding van zes Meinweggidsen, de boswachter en de terreinbeheerder van Staatsbosbeheer maakten wij een tocht door het schitterende, nu in prachtige herfstkleuren getooide, maar helaas bedreigde gebied.

Staatsbosbeheer voert het beheer over de Nederlandse 1600 ha van de in totaal 6000 ha grensoverschrijdend heide- en bosgebied. Bijzonder voor dit gebied zijn de beken en vennen waar twaalf soorten amfibieën leven. Uniek is ook dat hier vijf soorten reptielen voorkomen en de enige Nederlandse populatie wilde zwijnen *van natuurlijke oorsprong*. Het gebied wordt gekweld door toenemende verdroging en verzuring. Vooral de grootschalige bruinkoolwinning op Duits grondgebied en de wateronttrekking door industrie en landbouw zijn oorzaak van de verdroging. Tijdens de wandeling zochten wij ook zwijnesporen, maar behalve een oud spoor bij een zoel vonden wij niets. Het beheer door Staatsbosbeheer riep de nodige vragen op. De monotone aanplant van grote stukken grove den alsook het uitgangspunt dat het voorkomen van vraatschade door reeën een taak is van de jagers, getuigt niet van een moderne visie op natuurbeheer.

De wandeling, geleid door enthousiaste gidsen, was niet alleen interessant maar maakte het ook mogelijk ervaringen uit te wisselen of gewoon te genieten van het prachtige landschap.

Tijdens de gezellige lunch voegde zich ook de voorzitter van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren, dhr. H.M. Reilingh, bij het gezelschap. Het informele karakter van zo'n dag biedt natuurlijk goede mogelijkheden om de onderlinge band te verstevigen. Adviseurs, bestuursleden en donateurs gaven blijk van grote betrokkenheid bij het wel en wee van de Stichting.

In de jaarrede van voorzitter Jeen Poeder kwam nog eens duidelijk naar voren hoe levend de Stichting is en vooral volhardend in de strijd om een moreel en wetenschappelijk verantwoord faunabeheer. Enkele met succes gevoerde juridische procedures tegen onverantwoord faunabeleid van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) en onze bijdrage aan het *Congres Verantwoord Faunabeleid* hebben zeker een steentje bijgedragen. Met argusogen moeten we het beleid van LNV blijven volgen. De machtige jagerslobby in dit ministerie is er de oorzaak van dat het faunabeleid niet strookt met hedendaagse opvattingen over het beheer van de in het wild levende dieren. Zorgelijk is het privatiseringsbeleid waarbij steeds meer bevoegdheden en verantwoordelijkheden bij de zogenaamde wildbeheerseenheden komen te liggen. Dit zijn jagersverenigingen met het statutaire hoofddoel 'het bevorderen van jachtrecht en jachtmogelijkheid'. Schieten op levende

Bestuursadviseur A.J. Cnoop Koopmans in een groep SKF-ers tijdens de Meinweg-excursie. (foto: Archief SKF)

Landelijk voorzitter Jeen Poeder tijdens zijn jaarrede. (foto: Archief SKF)

Voorzitter Har Pluijmakers van SKF-Limburg licht de zwijnenproblematiek van het Meinweggebied toe. (foto: Archief SKF)

wezens is het primaire doel van de jager.

Tijdens het namiddagdeelte schetste de voorzitter van SKF-Limburg, Har Pluijmakers, in een heldere uiteenzetting over het zwijnenbeheer in het Meinweggebied, waartoe het delegeren van verantwoordelijkheden aan wildbeheerseenheden leidt. Op aanwijzing van de jagers heeft het ministerie daar veel te veel vergunningen verleend voor het doodschieten van wilde zwijnen.

Zoals u elders in deze Argus kunt lezen, moest zelfs de Raad van State eraan te pas komen om te voorkomen dat een unieke zwijnenpopulatie werd uitgeroeid.

Omstreeks vier uur werd de jaarvergadering officieel gesloten. Door velen werd de gelegenheid aangegrepen om nog even bij een drankje gezellig na te praten. Het eindoordeel over deze samenkomst in het Limburgse land is zondermeer positief: mooie excursie, informatief, goede sfeer en perfect georganiseerd door SKF-Limburg.

PdJ

VAN HET FRONT

AROB-PROCEDURE GEWONNEN

Zwijnejacht in Meinweg stilgelegd

Ben de Bruin

*Veelvuldig heeft SKF het overheidsbeleid voor
het afschot van wilde zwijnen in het
Meinweggebied aangevochten. Nu zijn wij
door de rechter in het gelijk gesteld.*

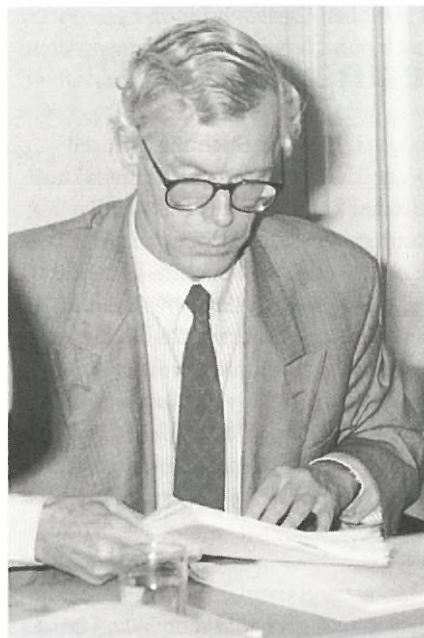
Overheid aan jagerskant

Al tijdenlang ligt de immer actieve afdeling SKF-Limburg overhoop met de zwijnejagers in het Meinweggebied (nationaal park i.o., aansluitend aan Duits natuurgebied). Deze jagers worden geruggesteund door een overheid die toestaat of bevordert dat uit onverdachte bron komende, wetenschappelijk gefundeerde aanbevelingen met voeten worden getreden. In enkele jaren tijds hebben deze lieden kans gezien een voorheen gezonde zwijnenpopulatie aan de rand van de afgrond te brengen. Argus heeft in de edities 1991(3) en 1992(1) ruim aandacht geschonken aan deze problematiek. Nog steeds het volle vertrouwen van het Ministerie van L., Natuurbeheer en V. genietend, waren de jagers van de WBE's Roerstreek en Asenray in 1992 wederom uitverkoren tot het verkrijgen van een absoluut onverantwoordelijke machtiging tot het schieten van tientallen, goeddeels niet meer aanwezige zwijnen. De wankel motivering van 'Den Haag' tot het verlenen van de betreffende vergunningen was voor SKF aangrijpingspunt voor een AROB-procedure bij de Raad van State.

Het is de praktijk bij LNV zich voor het verlenen van afschotvergunningen te baseren op telgegevens van de jagers zelf. Herhaaldelijk hebben de Stichting Kritisch Faunabeheer en anderen deze cijfers aangevochten als veel te optimistisch. Telkens weer hebben wij in Den Haag op wijziging van het beleid aangaande de Meinwegzwijnen aangedrongen, ons mede baserend op wetenschappelijk onderzoek van het RIN. Er zijn ook kamervragen over het probleem gesteld.

Twijfel in Den Haag, toch vergunning

En dan worden er in 1992 doodleuk weer vergunningen verleend voor afschot van in totaal 40 zwijnen. Tot verbijstering van ieder die vindt dat de overheid zorgvuldig te werk behoort te gaan, gebeurt dit, terwijl de staatssecretaris zelf in een brief aan de jagers zegt, dat hij aan de waarde van hun telgegevens twijfelt: *'Ik merk voorts op dat het plan geen inzicht geeft in de wijze waarop U tot de vaststelling van de voorjaarsstand van circa 60 dieren bent gekomen. Ik signaleer dit met name omdat*

Staatsraad mr. P.J. Boukema woog argument pro en argument contra in de AROB-procedure over de Meinweg. (foto: Ben de Bruin)

Het Meinwegzwijn onderscheidt zich van de overige Nederlandse zwijnen door een langere snuit, (foto: Har Pluijmakers)

de Stichting Kritisch Faunabeheer - zoals U bekend is - op basis van tellingen tot een veel lagere stand concludeert. Nu omtrent de stand onduidelijkheid bestaat is het voor mij moeilijk te beoordelen in hoeverre het noodzakelijk is dat ter voorkoming van schade aan natuur en landbouwbelangen het door U genoemde aantal zwijnen wordt afgeschoten.'

Procedure SKF tegen LNV

Op 17 september diende voor de Raad van State de door SKF tegen dit overheidsbeleid aangespannen procedure. Het zal u niet verbazen, dat de namens SKF pleitende advocaat, mr. drs. J. Goudswaard, bovenstaand citaat onder de aandacht van de AROB-rechter bracht. In haar pleidooi bestreed zij de noodzakelijkheid tot het verlenen van afschotvergunningen (een groter aantal dan de populatie dieren telt!) zowel uit overwegingen van beheer als van bestrijding van landbouwschade.

Argumentatie LNV en jagers

Van de zijde van LNV werd aangevoerd, dat het ministerie niet in de strijd tussen SKF en de WBE's wil treden, terwijl laatstgenoemde het volste vertrouwen van de staatssecretaris genieten (*hoewel misstanden nota bene zelfs vanuit jagerskring zijn toegegeven en er processen - verbaal tegen zich misdragende jagers zijn opgemaakt!* - BdB). LNV gaat ervan uit dat de jagers zichzelf beperkingen zullen opleggen, ofwel vrijwillig onder het hun toegestane aantal zullen blijven, wanneer zij waarnemen dat verder afschot onverantwoord is. Op grond van deze overwegingen is aan de jagers het voordeel van de twijfel gegeven. (*Waar - toe de geloofde zelfbeperking, waarop geen enkele overheidscontrole wordt uitgeoefend, heeft geleid? - LNV maakte voor 1990 een, door ons redelijk geachte, schatting van 2 20 à 250 zwijnen aan weerszijden van de grens. In twee jaar tijds hebben de gezamenlijke jagers dit aantal, volgens tellingen van SKF en ande-*

ren, omlaagbeheerd tot ongeveer 55 exemplaren, waarvan circa 20 op het Nederlands gebied, dat volgens het RIN een draagkracht van zo'n 50 dieren heeft. -BdB)

De argumenten van de naar Den Haag gekomen jagers bevatten de bekende elementen 'deskundigheid', 'verantwoordelijkheid' enz., maar het aannemelijk maken van hun cijfers was voor hen onbegonnen werk. Een verrassing was, dat een der jagers een betoog begon te houden tegen het zijns inziens ongeoorloofd betitelen van de jacht als 'hobby'. Het kostte de AROB-rechter enige moeite de man duidelijk te maken, dat zijn oratie irrelevant was.

Uitspraak

De dag na de zitting al vernamen wij de uitspraak: vergunningen geschorst. Het kernpunt van de motivering van het vonnis was: 'gedetailleerd' cijfermateriaal van SKF tegenover 'geen inzicht' in de begijferingsprocedure van de WBE's en 'onvoldoende zorgvuldig (...) voorbereid en (...) ontoereikende motivering' van de overheidsbeschikking. Wij zijn uiteraard ontzettend blij met dit resultaat, ook al komt SKF vervolgens in een bezwaarschriftprocedure bij Landbouw terecht, die een lange adem van ons zal vergen.

Toekomst van relatie LNV - jagers

Tijdens de rechtszitting deed een woordvoerder van Landbouw een uitspraak waar wij niet blij mee zijn. Deze kwam in feite neer op: wat ook de uitslag van deze zaak wordt, wij hebben voor de jagers gekozen en gaan door dik en dun met hen door. Op de vraag van de AROB-rechter wat er zou gebeuren als de WBE zou constateren dat haar eigen cijfers onjuist waren, antwoordde deze ambtenaar namelijk, dat de staatssecretaris het volste vertrouwen in WBE's heeft. Dit vertrouwen is zo groot, vervolgde hij, dat de bewindsvaardige overweegt van een vergunningenstelsel over te gaan tot het openen van de jacht. Aan wie onze wilde fauna dan overgeleverd is, weet SKF maar al te goed.

VAN HET FRONT

Sluftermeer: van de kaart, op de kaart?

Op het meest westelijke puntje van de Maasvlakte ligt (of beter: lag) het Sluftermeer: niet zomaar een meertje, maar een gebied van 165 ha, verdeeld over ongeveer gelijke hoeveelheden open water, natte duinvalleien en droge duinen; een gebied waar zeldzame planten voorkomen, waar grote aantallen rugstreeppadden (in zout water!) zich voortplanten en dat van groot belang is als rust-, foerageer- en broedgebied voor vogels. Alleen al het grote aantal broedparen van de kluut rechtvaardigt de status van natuurreservaat.

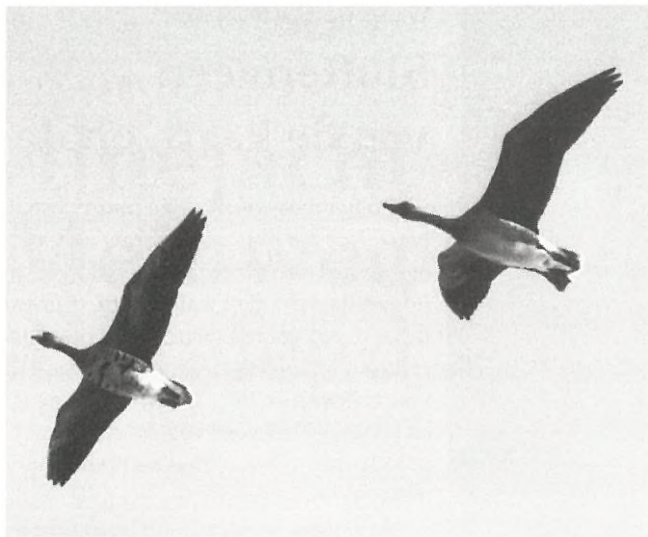
De gemeente Rotterdam heeft echter heel andere plannen. Het gebied is nooit als natuurgebied bedoeld. Integendeel, Rotterdam zegt elke vierkante meter van de Maasvlakte hard nodig te hebben voor zijn industriële uitbreidingsplannen. Het meer gebruikt men voorlopig als zanddepot, vooruitlopend op de uitslag van de verplichte MER-procedure. Rotterdam heeft kennelijk grote haast en onder druk van dreigende acties van natuurbeschermingsorganisaties, waaronder Kritisch Faunabeheer, heeft de gemeente een voorstel tot compensatie gedaan. Vier miljoen gulden wordt beschikbaar gesteld om een 'nieuw' natuurgebied te creëren ter vervanging van het verloren gegane.

Dat lijkt prachtig, maar er zitten natuurlijk ook gevaarlijke kanten aan. Met een dergelijk systeem van 'aflaten' zou ieder natuurgebied gevaar kunnen lopen en bezwijken voor economische belangen. En welke garantie is er te geven voor de kwaliteiten van het nieuwe gebied? - In dit geval hebben wij echter gemeend mee te moeten werken. Het gebied is jong en dynamisch en door mensenhand geschapen. Het moet naar verhouding eenvoudig zijn iets dergelijks op een andere plaats opnieuw te laten ontstaan. De grote vraag is nu: waar? Inmiddels zijn verschillende instanties hun hoofd aan het breken over de mogelijkheden. Over hun plannen zal beslist worden door een stuurgroep, waarin naast onze Stichting ook de Stichting Duinbehoud, het Havenbedrijf van Rotterdam en de provincie Zuid-Holland zitting hebben. Voor SKF zijn de belangrijkste punten, dat een nieuw gebied ook werkelijk een vervanging zal zijn voor de dieren die nu niet meer in het Sluftermeer terecht kunnen en dat het nieuwe gebied al in het komende voorjaar kan functioneren.

Nogal een probleem is daarbij, dat Rotterdam aan van alles wil meewerken, maar eigenlijk niet aan een nieuw natuurgebied binnen de eigen gemeentegrenzen. Dat kan in de toekomst te gemakkelijk voor nieuwe problemen zorgen. De gedachten gaan nu uit naar de aanleg van een enkele jaren dienstdoende opvang op de Maasvlakte zelf, die snel gerealiseerd kan worden en waar maar een deel van het geld voor nodig is. De rest zal dan besteed worden aan meer definitieve natuurontwikkeling in het kustgebied van Voorne.

Harm Niesen

Vlaanderen geeft ons het goede voorbeeld door de vrijwel volledige bescherming van wilde ganzen. - kolgans (foto: Bert Bos)

OP DEZELFDE LIJN

De NJN en natuurbescherming

Op 7 november j.1. hield de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie een symposium over *De toekomst van de Nederlandse natuurbescherming*. De ongeveer tachtig deelnemers, vooral eigen leden, discussieerden o.m. over de problemen van terrein- en natuurbeheer, natuurlijke ontwikkeling en de relatie tot de landbouw. Inleidingen werden gehouden door mr. H.P. Gorter, prof. Westhof, drs. W. Helmer, P.A. Bakker, A. Corporaal en de Belgische prof. Kuyken.

Enkele uitspraken van het symposium:

- 'Natuurontwikkeling is het creëren van een uitgangssituatie, waarin de voor een bepaald gebied natuurlijke processen de ruimte krijgen om met een minimum aan menselijk ingrijpen een zo compleet mogelijk ecosysteem te vormen.'

- 'Verandering van landbouwgrond in natuurgebieden leidt nogal eens tot de uitspraak, dat de mens moet wijken voor de natuur. Wanneer die terreinen echter worden opengesteld, is het tegendeel waar en verandert een mens-onvriendelijk landschap van enkelingen in een vrij landschap voor velen.'

- 'Natuur zonder enige menselijke invloed bestaat niet in Nederland. Er is alleen meer of minder natuur.'

- 'In Vlaanderen zijn wilde ganzen thans vrijwel volledig beschermd. Er mag niet meer op worden gejaagd. De dieren verspreiden zich nu gelijkmatig over het gehele beschikbare landbouw-areaal. Door deze grotere spreiding en

het verdwijnen van concentraties komt er nu amper meer landbouwschade voor.' (prof. Kuyken) - Zo zie je hoe onze zuiderburen ons in dit opzicht het goede voorbeeld geven.

Het was een boeiende dag. Boeiend was het ook om te zien, dat de NJN een springlevende jeugdbond is (leden tussen 12 en 23 jaar) met een warme belangstelling voor natuur, natuurbescherming en faunabeleid.

A.J. Cnoop Koopmans

N.B. Het verslag van het symposium kan per briefkaart worden besteld bij: Bureau NJN, Bokkingshang 1, 7411 GG Deventer. Kosten circa fl. 5,-, achteraf te betalen. Aldaar ook informatie over de bond.

KORT NIEUWS

Stichting Knobbelzwanen-Platform

Onlangs is de Stichting Knobbelzwanen-Platform (SKP) opgericht. De SKP bundelt de initiatieven van personen en instanties (waaronder de Stichting Kritisch Faunabeheer) die het niet eens

Zowel t.a.v. de legale als de illegale jacht op knobbelzwanen streeft de Stichting Knobbelzwanen-Platform een reeks verbeteringen na. (foto: Paul Lodewijkx)

zijn met het beleid van de overheid dat is gericht op het doden van knobbelzwanen. Naar uitbreiding van het Platform wordt gestreefd onder personen en instanties die het met genoemde doelstellingen eens zijn. Het Platform stelt zich ten doel: het bevorderen van ethisch en wetenschappelijk verantwoorde alternatieven voor het huidige beleid van het schieten van knobbelzwanen. Er wordt gewerkt volgens een actieplan. De belangrijkste activiteiten zijn het laten uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek en het zoeken van de publiciteit.

De knobbelzwaan veroorzaakt schade en overlast in de landbouw, die de SKP niet wil bagatelliseren (hoewel er soms ook sprake is van vermeende schade!). Om de schade te beperken laat de overheid jaarlijks ongeveer een kwart van de populatie schieten, zonder voorafgaand wetenschappelijk onderzoek en zonder reeds bestaande, vogelvriendelijker methoden te overwegen. Het gaat daarbij om het aan vergunningen gebonden, *legaal* doden van beschermde vogels.

Oproep

Een van de activiteiten van de SKP is het in kaart brengen van de aard, omvang en verspreiding van de *illegale* vervolging van knobbelzwanen in Nederland (zwanen doodslaan, nesten vernielen e.d.). SKP zoekt informatie over deze overtredingen van de Vogelwet in de vorm van krante-artikelen, publikaties, getuigenissen, bevindingen en geruchten, onder vermelding van bron, plaats en datum van het voorval. Gegevens over illegale vervolging van knobbelzwanen kunnen worden gezonden aan:

Stichting Knobbelzwanen-Platform
Afdeling Misstandenregistratie
Postbus 1028
1200 BA Hilversum.

Bron: SKP

Dagvlinders van Noordwest-Europa

Vlinders, gelijk andere kwetsbare dier- en plantesoorten, plegen in verontrustende aantallen het loodje te leggen in de hun opgedrongen confrontatie met de exploiterende (dus bespuitede, lozende enz.) mens. Degenen die schrokken van de gevolgen van menselijk optreden en maatregelen wilden treffen om in de natuur nog te redden wat er te redden viel, ontdekten alras, dat zij in biologische en ecologische zin vaak veel te weinig wisten van de bedreigde soorten om definitief succes van de reddingsacties te kunnen verwachten. Grondig onderzoek was dus nodig. Zo'n onderzoeksproject, in de jaren '80 gehouden door het toenmalige RIN, ligt aan de basis van de *Ecologische atlas van de dagvlinders van Noord west-Europa*. De titel is hieruit te verklaren dat men, om alle relaties en omstandigheden die mogelijk een rol spelen voor de Nederlandse vlinderpopulatie te kunnen onderzoeken, een veel groter gebied diende te overzien dan alleen ons land.

Het boek bestaat uit drie, door bladkleur onderscheiden secties: 1) wetenschappelijke, maar zeer leesbare, beschrijving van de biologie en ecologie van het verschijnsel vlinder; tevens beschrijving van menselijke invloeden en methoden van onderzoek. (155 blz.)

Een schat aan informatie wordt gegeven over bouw en levensfuncties, over voedsel en relatie tot waardplanten, over de invloed van weer en klimaat, over vlinders van één soort en diverse soorten onderling, over bedreiging door rovers en vergiften en over afweermechanismen, over levens- en voortplantingsstrategieën, en nog zeer veel meer - alles royaal geïllustreerd met grafieken, kaarten en kleurenfoto's. Dit deel wordt afgesloten door een bespreking van de vlinderfamilies, die tevens inleiding tot de atlas is.

2) atlas van de 145 vlindersoorten. (292 blz.)

Twee blz. per soort geven in strak systematische vorm (goede vergelijkbaarheid!) biologische eigenschappen, ecologische typering en relaties en verdere soortspecifieke bijzonderheden. Het geheel is uitgebreid geïllustreerd

met verspreidingskaart en prachtige in het terrein genomen foto's van vlinders (boven-, onderaanzicht), rupsen, poppen, kenmerkende planten en landschappen - alles in kleur en hoofdzakelijk gefotografeerd door de auteur zelf en (te oordelen naar de naam) diens levensgezellin.

3) systematisch overzicht van vlinders en waardplanten; literatuuropgave en index (in 7 talen). (52 blz.)

Dit gedeelte functioneert goed door de in het gehele boek consequent gehanteerde nummering van de vlindersoorten (bijv. koninginnepage = 19).

Het boek is een ware schatkamer voor ieder die zijn vlinder kennis wil uitbreiden of toetsen. Dat geldt zowel de zakelijke gebruiker - beleidsmaker, beheerder of onderzoeker - als de liefhebber, die er een forse, maar voor een monumentaal en zeer fraai werk als dit alleszins reële prijs voor op tafel moet leggen.

BdB

Bink, F.A. *Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa*. Haarlem: Schuyt & Co. (i.s.m. IBN, Natuurmonumenten en Unie van Provinciale Landschappen), 1992. ISBN 90-6097-318-6. Ruim 1500 kleurenfoto's; ong. 200 grafieken, tabellen en kaarten. 512 blz., 22 x 31 cm, gebonden. Prijs fl. 125,-.

Vrouwetje van grote vuurvvlinder, (foto: Pieter Eibers)

Groene geschiedenis van de wereld

In zijn *Een groene geschiedenis van de wereld* schetst Clive Ponting een schier onafwendbare ramp die zich op deze wereld aan het voltrekken is. Het is de mens die hier

ondubbelzinnig voor verantwoordelijk is. Ponting volgt de mens vanaf zijn verschijnen op aarde tot aan het heden, en er zullen maar weinig lezers zijn die niet lichtelijk gedeprimeerd raken als zij kennis nemen van het zelfzuchtig gedrag van de mens, die in zijn geschiedenis een spoor van vernieling trekt.

Het fundamentele probleem van menselijke gemeenschappen, aldus Ponting, is het leven binnen verschillende ecosystemen waaraan men midde-len onttrekt om in leven te blijven. Essentieel is: een evenwicht te vinden tussen de behoefte aan materiële goederen zoals voeding, kleding en energie enerzijds en de belastbaarheid van de ecosystemen anderzijds. Bijna nergens lijkt de mens daarin te slagen. De geschiedenis die Ponting op basis van feitenmateriaal schetst, laat steeds weer zien dat de belastbaarheidsgrens wordt overschreden. In het verleden had dit hoofdzakelijk lokale effecten, die al vrij ernstig waren, maar in toenemende mate vormen op mondiale schaal aangetaste ecosystemen een ernstige bedreiging.

Het boek behandelt verschillende aspecten van het menselijk optreden, dat een somber toekomstperspectief biedt voor de mens zelf en andere levensvormen.

Pontings beschrijving van het uitroeien en verdrijven van andere soorten door middel van de jacht is niet alleen een bloedige geschiedenis, zij laat ook zien dat de mens een onbedwingbare hebzucht heeft, die altijd tot overexploitatie leidt. Een uitgebreide stoet van uitgeroeide en verdreven diersoorten passeert de revue. Het jagen op dieren voor voedsel, pelzen of andere producten en voor de 'sport' heeft een enorme kaalslag onder de fauna tot gevolg gehad. Ponting geeft talloze voorbeelden van soorten die verdwenen zijn of bloedig vervolgd worden 'omdat het begrip natuurbeheer tot voor kort vooral schitterde door afwezigheid'. Het jagen voor de 'sport' noemt Ponting een destructief fenomeen dat eeuw in eeuw uit een slachting van onmeetbare omvang heeft aangericht. Van het enorme cumulatieve effect van dit jagen geeft hij ook voorbeelden. Het meest sprekende is wel de uitroeiing van de trekduif in Noord-Amerika: tussen de komst van de Europeanen en het jaar 1900 werd de complete wilde populatie van vijf miljard vogels uitgeroeid.

Om dergelijke verbijsterende gedragingen beter te kunnen verklaren maakt Ponting ons deelgenoot van de (westerse) denkwijzen over de verhouding mens-natuur: 'Zijn mensen deel van de natuur, of staan ze er los van, en tot op zekere hoogte erboven?' Zulke filosofische en religieuze èn (steeds meer!) economische vragen spelen een belangrijke rol in onze omgang met de natuur. Hoe bezien mensen de wereld en vinden rechtvaardiging voor hun handelen? Pontings conclusie dat de Europeanen de mens een bijzondere positie toekennen boven en buiten de 'natuurlijke wereld', die zij straffeloos menen te kunnen exploiteren, zal niemand na het lezen van dit boek verbazen.

Ook de schepping van de Derde Wereld krijgt in het boek veel aandacht. Het Europees, en in toenemende mate ook het Amerikaans economisch denken en handelen veranderden in de Derde Wereld ingrijpend de samenlevingen en economische systemen. Die werden onderdeel van de door westerse landen gedomineerde wereld-economie. De enorme milieugevolgen en de wurgende greep van de armoede toen, nu en in de toekomst, worden door Ponting heel inzichtelijk gemaakt.

Een groene geschiedenis van de wereld voorziet duidelijk in een behoefte. Het is verplichte kost voor historici, zeker als zij belast zijn met kennisoverdracht. De meeste onderwijsmethoden schenken wel enige aandacht aan de relatie mens-milieu, maar vaak vindt men dat te modernistisch. Na Ponting kan hier geen sprake meer van zijn. De vernietiging van ecosystemen is een zeer constante factor in de menselijke geschiedenis. Geschiedenis als les voor de toekomst is veelal geen doel en meestal ook niet mogelijk; de wereld beter begrijpen is dat vaak wel. Bij Ponting zijn echter beide mogelijk.

Maar het is niet alleen een boek voor historici. Ook aan o.a. natuurbeschermers, politici, economen en jagers beveel ik het van harte aan. Wie meent dat het allemaal zo'n vaart niet zal lopen, moet het zeker lezen. Misschien dat dan de noodzakelijke ommekeer nog enige kans van slagen heeft.

Ponting heeft zijn boek voor een breed publiek geschreven, maar van kwalitatieve concessies lijkt me nauwelijks sprake. Weliswaar ontbreken voet-

noten en bronvermeldingen; dit wordt echter heel praktisch gecompenseerd door vele pagina's aanbevolen literatuur, hoofdstuksgewijs gerangschikt. Ook is er een bruikbare index.

TE

Ponting, Clive. *Een groene geschiedenis van de wereld*. Amsterdam: Amber, 1992. ISBN 90-5093-158-8. Z.w. kaarten, tabellen, grafieken. 468 blz., papieren rug. Prijs fl. 55,-.

Kort gedrukt

Massamoord - Slachtoffers:

3.000.000 vinken, 80.000 wiewelwelen, 75.000 roofvogels, myriaden andere dode, elders vaak met veel moeite beschermde vogels. Beulen: 17.000 vangende en dodende machomisbaksels. Toekijkers: 335.000 overige burgers plus 1 regering, die het tuig hoege-naamd niets in de weg (durven) leggen, een handjevol dappere natuurbeschermers niet te na gesproken. Dat zijn zo wat cijfertjes die de trekvogelramp in het vijfelandjesrijk Malta aanduiden. - En dan is er 1 man die in een aanklacht van 175 blz. elk technisch, juridisch, historisch, demografisch, religieus, menselijk ... en dierlijk detail van deze ellende analyseert. Dat is een vreselijk boek geworden, maar als je het begint te lezen, leg je het niet neer, voordat je de totale gruwelijkheid tot je hebt laten doordringen. Hier is het nadir van de jagende mens in alle schrilleheid getekend. Ik kan u geen prettige uren beloven. Wie de diepste krochten van de jagersziel wil peilen, beveel ik het boek echter vurig aan.

Fenech, Natalino. 1992. *F at al flight. The Maltese obsession with killing birds*. Quiller Press Ltd., Londen. ISBN 1-870948-58-0. Prijs fl. 34,25.

Roofvogels - In Argus 1992(2)

is royaal aandacht besteed aan het roofvogelsymposium van WRNON, gehouden op 28 maart 1992. Inmiddels is van dit symposium het officiële verslag verschenen. Wilt u de hoogst actuele toespraken en discussies nu eens woordelijk volgen, dan kunt u het boekje bestellen door storting van fl. 12,50 op giro 76 284 t.n.v. de uitgever, met vermelding van uw naam en adres.

Quist, M (red.). 1992. *Roofvogels: bedreigend of bedreigd?* Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland, Appelscha.

Vogels - Texel heeft vele vrienden op de vaste wal, tot ver over de landsgrenzen. Het vogelleven op en rond het eiland is zeker niet de minste van zijn aantrekkelijkheden. Het is dus een leuk initiatief dat men daar een smaakvol uitgevoerde vogelgids-tevens-eilandsouvenir heeft uitgebracht, o.a. met vogelnamen in het Texels en volledig in kleur geïllustreerd. De opzet ervan is te beperkt om het buiten Texel als enige vogelgids te gebruiken, maar de echte Texel-en-vogelminnaar is het zeker aan te bevelen. Er bestaat ook een Duitstalige versie van. Te bestellen door storting van fl. 30,- (ge-naaid, papier) resp. fl. 39,50 (gebonden) (inclusief porto) op giro 3 550 492 t.n.v. de uitgever.

Dijksen, A. e.a. 1992. *Gids voor de vogels van Texel*. Boekhandel Het Open Boek, Den Burg.

BdB

De zwarte ruit worden opgezet, behoort tot de categorie vogels die op (foto: Paul Lode-wijkx) Malta in onvoorstelbare aantallen

